

Avrupa Bütünleşmesinin Euro Bölgesinin Çevre Ekonomileri Üzerindeki Etkileri: İrlanda, İspanya, Portekiz ve Yunanistan Örnekleri

Emre ERGÜVEN¹

ORCID: 0000-0002-7857-1458

Öz: Avrupa Birliği (AB) kuruluş ve gelişim süreci boyunca çeşitli amaçlara sahip oldu: kapitalizmin “barış” koşullarında zor dışı yollarla yayılması ve işlemesi; Doğu blokundan korunma arzusu, bununla da bağlantılı olarak ABD sermayesiyle bütünleşme ihtiyacı; daha sonrasında emperyalistler arası rekabette ayakta kalma ihtiyacı, bununla da bağlantılı olarak Euro bölgesi, Schengen sistemi gibi Avrupa sermayesinin elini güçlendirecek bütünleşme adımları ve bunların AB dışındaki bölgeleri de dâhil edecek şekilde genişlemesi. Bu bütünleşme sürecini meşrulaştırmak için de çeşitli teoriler ortaya atıldı veya bazı bütünleşme teorileri bu süreçleri meşrulaştırmak için kullanıldı; 1980’lerden itibaren AB’nin bütünleşmesinin hızlanmasıyla bu teoriler de gelişti ve büyük ölçüde AB bütünleşmesiyle ilgili süreçlerin sorgulanmasını, bunlara eleştirel yaklaşılmasını engellemeye dönük ideolojik ve kültürel bir ortam yarattı. Halbuki bu yaklaşımlar Euro bölgesinin çevre ülkelerinin gerçekliğini açıklamaktan uzaktır. Bu çalışma, İrlanda, İspanya, Portekiz ve Yunanistan’ın dünya ekonomisi içindeki yerlerini, bu ülkelere gerçekleşen sermaye hareketleri ile bunların sabit sermaye yatırımı yaratma kapasitelerini, bu durumun bu ülkelerin emek maliyetlerini nasıl etkilediğini inceleyerek Avrupa bütünleşmesine dair anaakım yaklaşımların sunduğu çerçevenin yanıltıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Euro bölgesinin hayata geçmesinin ardından, incelenen ülkelerin rekabet güçleri aşınmış, ücretlilerin gelirleri düşmüş, sermaye akımları sabit sermaye yatırımlarına dönüşmemiş, imalat sanayileri yüksek teknoloji ve katma değer yaratan bir yapıdan uzak kalmıştır. Euro bölgesi krizi de bu eğilimleri (özellikle ücretlerin baskılanması konusunda) daha da kuvvetlendirmiştir. Krize karşı çevre ülkelere dayatılan politikalar da mevcut çelişkileri yeniden üretme eğilimindedir.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Bütünleşmesi, Ekonomik ve Parasal Birlik, Euro Bölgesi Krizi, Çevre Ülkeler, Ücretlerin Baskılanması

¹ DR, Öğr.Üy. Beykoz Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
Makale Geliş Tarihi: 22.02.2019 Makale Kabul Tarihi:12.07.2019

The Impacts of European Integration on the Periphery Countries of the Eurozone: The Case of Greece, Ireland, Portugal and Spain

Abstract: The European Union (EU) has had several aims during its establishment and development processes: expansion and functioning of capitalism in “peace” conditions without coercion; the desire of protecting itself against Eastern Bloc, correspondingly the need to integrate to the U.S. capital; later on, the need to survive in the inter-imperialist rivalry, correspondingly the integration steps such as Eurozone and Schengen system that would strengthen European capital and enlargement of these practices to the new regions of Europe. In order to legitimise this process of integration, various theories were developed or some existing integration theories were employed. From 1980s onwards, together with the acceleration of the EU integration, these theories as well have gained momentum, and they have created an ideological and cultural environment oriented at preventing the questioning of and critical approaches about the EU integration. However, these texts are far from explaining the realities of the periphery countries of the Eurozone. By examining the place of Greece, Ireland, Portugal and Spain in the world economy, capital movements to these countries and their capacity to create fixed capital formation, how these facts affect the labour costs in these countries, this paper reveals that mainstream approaches about the EU integration are fallacious. Especially after the establishment of the Eurozone, their competitive powers have deteriorated, wages have decreased, capital movements have failed to turn into fixed capital formation, and their manufacturing industries have been far from creating high technology and value-added. And the Eurozone crisis has reinforced these tendencies, not least the suppression of wages. The policies imposed on the periphery countries as a response to the crisis tend to reproduce the current contradictions.

Keywords: European Integration, Economic and Monetary Union, Eurozone Crisis, Periphery Countries, Suppression of Wages

Giriş

Avrupa Birliği düşüncesi ve Avrupa bütünleşmesi ile ilgili yaklaşımlar yaklaşık 100 yıl öncesine kadar götürebilir ama bu konudaki somut gelişmeler İkinci Dünya Savaşı sonrasına aittir. Nitekim, Avrupa Birliği'nin kuruluş saiklerinden biri korumacı politikaların terk edilmesi ve Avrupa ülkeleri arasındaki savaşlara son verme arzusu. Zira büyük savaşlara sebep olan en önemli faktörlerden biri korumacılık olarak görülüyordu. Avrupa Birliği ülkeleri arasında malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına tam olarak geçişle birlikte savaşların önemli sebeplerinin ortadan kaldırılacağı görüşü dile getiriliyordu. En azından görünürdeki argüman buydu. Yani bütünleşme arttıkça savaşlara gerek kalmayacaktı.

AB bütünleşmesinin salt barışçıl amaçlarla istenmediği açıktı; savaş sonrası düzende Sovyetlere karşı “korunma” arzusu, ABD öncülüğündeki blok içinde yer alan önemli bir kapitalist bölge olarak ABD’nin savaş sonrası ihtiyaç duyduğu pazar işlevinin yerine getirilmesi ihtiyacı gibi faktörler de etkiliydi (ABD’nin Marshall Planı kapsamında verdiği yardımlar tam da bu kapsamda değerlendirilmelidir). Ama bu anaakım argümanın “haklı” bir tarafı vardı: Asimetrik güç ilişkileri ve emperyalist politikalar artık savaş olmadan, sadece ekonomik zor yoluyla sürdürülecekti. Daha önceden büyük devletlerin ve sermayenin savaş, işgal gibi zor yoluyla hayata geçirdiği hususlar artık AB’nin çeşitli mekanizmalarıyla (temel olarak AB mevzuatına uyum süreci) ve sermayenin diğer şantajlarıyla (sermaye kaçışı, borç vermeme gibi unsurlarla tehdit etme) gerçekleşiyordu. Daha sonradan kurulan Euro bölgesi de bu amaca hizmet eden önemli bir “zor dışı” araçtı. Aşağıda inceleyeceğimiz Euro bölgesinin çevre ülkelerinin izlediği seyir bu açıdan önemli veriler sunmaktadır.

Bütünleşmenin gerekçelerinden biri de AB’nin güçlü bir blok olarak emperyalistler arası mücadelede öne çıkma çabasıydı. Şüphesiz, bütünleşme girişiminin ilk yıllarında yukarıda bahsi geçen savaştan sonra savaşımsız bir dönem arzusu, Sovyetler tehdidinde karşı korunma gayreti, (ABD’nin verdiği destek ve yönlendirmelerin de etkisiyle) ABD ile ekonomik ilişkileri geliştirme isteği (hem ABD kapitalizmine bir pazar olarak hem ihtiyaç duyulan ABD yatırımlarını çekmek için hem de kendi ihracatını artırmak için) gibi etmenler daha ön plandaydı. Ama özellikle 1960’lar ve 1970’lerden itibaren Avrupa ülkelerinin ve şirketlerinin ABD’li ve Japon rakipleriyle rekabet etmekte zorlanması, bu yıllarda zayıflamış olan Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin yeniden canlanmasında etkili oldu. Aynı şekilde (tam da Bretton Woods’un dolar-altın standardının çökmesinin ardından) euronun da bir rezerv para olarak doların karşısına çıkarılması bu hegemonya mücadelesinde önemli bir eşikti. Tabii bu saiklerde Almanya ve Fransa’nın hegemonik güçlerinin etkisi ve ihtiyaçları yadsınamaz. Bu durum, bütünleşmenin ve Euro bölgesi pratiğinin gelişimine de damgasını vurdu. Britanya’nın AB bütünleşmesiyle ilgili bazı konularda çekimser davranmasının; Euro bölgesi, bankacılık birliği, mali birlik gibi bazı bütünleşme başlıklarının dışında kalmasının en büyük sebebi de, AB bütünleşmesinin Almanya’nın hegemonyasını güçlendirdiğini düşünmesidir.

Hem bütünleşmenin artması (derinleşme) hem de genişleme süreçleri Avrupa büyük sermayesi için de bir ihtiyaçtı. Böylelikle hem yeni pazarlara ulaşılacak hem de yeni sömürü alanlarının üretim ve dolaşım süreçlerine dahil edilmesiyle AB dışındaki rakiplere karşı rekabet gücü artırılabilirdi. Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası’nın (ERT) orta ve doğu Avrupa ülkelerinin AB’ye dahil edilmesi için yaptığı lobi faaliyetleri bu açıdan manidardır.² Schengen sistemi de yine büyük sermayenin ihtiyaçlarına uygun olarak AB içindeki işgücününün AB’nin ihtiyaçlarına göre yeniden

² Avrupa Birliği’ndeki karar alma süreçlerinde ve bütünleşmenin ilerletilmesinde ERT, UNICE (Avrupa İşveren Sendikaları Konfederasyonu), AmCham-EU (Amerikan Ticaret Odası’nın Avrupa Birliği Komitesi) gibi sermaye örgütlerinin etkileri konusunda bakınız Yılmaz (2003: 104-111) ve Carchedi (2001a: 31-34).

üretilmesi için gündeme gelirken (Carchedi and Carchedi, 1999: 123), Avrupa Para Birliği kemer sıkma politikalarını bütün Avrupa'ya yaymanın bir aracı olarak işlev gördü (Bonefeld, 2001: 91). Ayrıca Euronun yaratılması, ABD dolarıyla girilen üstünlük mücadelesinde önemli bir rol oynadı (Carchedi, 2001a: 114-143; Carchedi, 2018).

AB'nin Almanya (ve bir ölçüde Fransa) öncülüğünde ve bu ülke sermayelerinin ihtiyaçları ölçüsünde emperyalist bir güç olarak varlık gösterme saiki ikili bir sonuca yol açtı: Bir yandan AB'nin emperyalistler arası rekabette geride kalmaması için birlik (özellikle de Euro bölgesi) içindeki çevre ülkeler bir sömürü mekanizmasıyla karşı karşıya kaldı (özellikle de ücretlerin baskılanması önemli bir araç oldu); diğer yandan AB'nin hem siyasi birliği hem de ekonomik ve parasal birliği sürdürebilmek için AB dışından kaynak aktarma ihtiyacı doğdu (bu da emperyalistler arası rekabeti kızıştırarak bir etmen olarak değerlendirilebilir).

Bütün bu süreçleri meşrulaştırmak için çeşitli bütünleşme teorileri ortaya atıldı veya bazı bütünleşme teorileri bu süreçleri meşrulaştırmak için kullanıldı. Böylece AB projesinin sorgulanmasının veya bu projeye eleştirel yaklaşılmasının önüne geçilmesini sağlayacak ideolojik ve kültürel bir iklim yaratıldı (Pistor, 2005: 115, 121, 122; Farrell, 2005: 131; Carchedi, 2001b: 37, 51).

Avrupa Birliği veya Avrupa bütünleşmesiyle ilgili çok geniş bir literatür mevcut. Bu konuda türlü türlü sınıflandırma, kavramsallaştırma veya kategorileştirme yapılabilir. Bunların hepsini bırakın bir makalede bir kitapta bile bir araya getirmenin pek imkanı yok. Zaten bu makalenin de böyle bir amacı yok. Burada daha ziyade, Avrupa Birliği'ne ve Avrupa bütünleşmesine dair hâkim görüş tarafından bize sunulan çerçevenin yanıltıcı olduğunu göstermek ve bu görünüşün arkasında yatan gerçeklikleri bazı ülke örneklerinden yararlanarak ortaya koymak amaçlanıyor. Bu amaca yönelik olarak da Avrupa bütünleşmesini olumlayarak temsil eden ve Avrupa Birliği'nin inşasında katkısı olan temel görüşlere (federalizm, neoişlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık) yer verilecektir.

Aşağıda görüleceği gibi, bu üç yaklaşım da, kendi içinde kimi farklılıklar içerse de, genel olarak Avrupa bütünleşmesini olumluyor. Buna karşılık, gerek Euro bölgesi krizi öncesinde gerek sonrasında bu hâkim yaklaşıma karşı bir eleştirel literatür de oluşmuştur. Bu eleştirel literatürü aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

Carchedi'ye (2001a) göre, AB'nin bütünleşme süreci Alman oligopollerinin öncülüğündeki Avrupa oligopolleri tarafından ortaya atıldı ve desteklendi. Ayrıca işçi sınıfı AB'nin oluşma süreçlerinden dışlandı, AB kurumlarında işçi sınıfına yer verilmedi. Ekonomik entegrasyon süreci, teknoloji yönünden geri kalanlardan teknolojinin öncülerine değer aktarılmasını sağladı (s. 1-3). Ayrıca, bu bütünleşme süreci, Avrupalı olmayan sermayeye ve kapitalist olmayan ülkelere karşı sermayenin (ve Birlik içindeki emperyalist ülkelerin) içsel çelişkilerinden meydana geliyor ve bu çelişkileri artırıyordu (s. 9).

Friedman (2005), AB'nin üye ülkelerin büyüme oranları üzerindeki etkisini ölçtüğü çalışmasında, AB'ye üyeliğin uluslararası ticareti artırdığını ama daha düşük büyüme ve daha yüksek işsizlik oranlarıyla sonuçlandığını ortaya koyuyor. Bunun en

önemli sebebi olarak da Avrupa Para Sistemi'nin gerektirdiği sıkı para politikalarını gösteriyor: "İmkansız üçlü" ilkesi gereğince, serbest sermaye hareketleri ve sabit döviz kuru uygulaması altında üye ülkelerin bağımsız para politikası uygulama olanağı yoktu. Moss (2005, s. 52) da bu savı destekliyor: Ona göre de AB'nin para ve maliye politikalarının yarattığı handikaplar, ticaretle ilgili avantajlardan daha ağır basmaktadır; kaldı ki serbest ticaretin de teknolojik ve sınai gelişmeyi sağladığı, istihdam ve büyümeye katkı sağladığı şüphelidir.

Bonefeld (2001), Avrupa Para Birliği'nin kapitalizmin birikim krizine bir karşılık olarak gündeme geldiğini ama bu Birliğin çözmeye çalıştığı çelişkileri yeniden ürettiğini ileri sürüyor. Ayrıca bu parasal bütünleşme girişimi kemer sıkma politikalarını bütün Avrupa'ya yaymanın bir aracı olarak işlev gördü ve işçi sınıfından daha yüksek emek üretkenliği, daha düşük ücretler ve daha fazla esneklik bekledi.

Euro bölgesi krizinin ardından benzer eleştiriler yoğunlaştı ve farklı bir boyut kazandı. Lapavitsas vd. (2012) AB projesinin, Avrupa Para Birliği'nin gerçekleştirilmesine giderek daha bağımlı hale geldiğini ama diğer taraftan euronun AB'nin karşılaştığı krizin ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia ediyorlar. Bunu yaparken de Euro bölgesinin çevredeki ülkeler için eşitsizlikleri artırdığını ortaya koyuyorlar. Euro bölgesindeki çevre ülkelerin kemer sıkma programları ve işsizlikle boğuştuğunu, ayrıca ulusal karar alma mekanizmalarının Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Finansal İstikrar Fonu gibi kurumlara devredildiğini ileri sürüyorlar. Kennedy (2018) Euro bölgesi krizi sonrasında Yunanistan'da uygulanan emek piyasası reformlarının istihdamı artırmadığını ve emek piyasasını esnekleştirerek güvencesiz çalışmayı yaygınlaştırdığını ortaya koyuyor; bunun da AB'nin politika önerilerinin ve amaçlarının çelişkilerini yansıttığını ileri sürüyor. Lucarelli (2014) Maastricht'te şekillendirilen euro sisteminin ülkeler arasındaki asimetrik ilişkileri pekiştirdiğini, bunun Avrupa projesinin varlığını da tehdit ettiğini iddia ediyor. Bununla birlikte, bu bütünleşme tarzının ABD'deki gibi bir federal devlet yapısına sahip olmamasının handikapları üzerinden tartışmayı yürüterek asıl vurguyu euronun egemen bir iktidardan yoksun ve "devletsiz" bir para birimi olmasına yapıyor.

Sarıme Mehmet Duman (2018), Euro bölgesindeki ülkelerin farklı ekonomik rekabet düzeylerine ama aynı para birimine sahip olmasının üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari dengesizliklere yol açtığını, bunun da Euro bölgesi krizinin temel sebeplerinden biri olduğunu ileri sürüyor. Önanan (2010, s. 7) Euro bölgesi krizinin kökeninde, Avrupa'daki çevre ülkeleri merkez ülkelerin pazarına dönüştüren neoliberal politikalar olduğunu iddia ediyor. Buna göre, üretken yatırımların artışı hedefleyen ortak bir maliye politikasının olmaması da ülkelerin üretkenlik düzeylerinde farklılıklara yol açtı. AB'nin bütünleşme sürecinde merkez-çevre ayrımı bağlamında Güneydoğu Avrupa ülkeleri ile Doğu Avrupa ülkelerinin rekabet güçlerini kıyaslayan Silva (2017), 2008 krizi öncesinde Güneydoğudaki ülkelerin rekabet güçlerinin gerilediğini ama Doğu Avrupa ülkelerinin rekabet güçlerinin arttığını; diğer yandan kriz sonrası iki ülke grubunun da rekabet güçlerinin düştüğünü ortaya koyuyor.

Bu çalışma da bu eleştirel literatürü destekleyerek Euro bölgesindeki çevre ülkelerin (İrlanda, İspanya, Portekiz, Yunanistan) rekabet güçlerinin bütünleşme sürecinde iyileşmek bir yana gerilediğini göstermeyi amaçlıyor. Ayrıca, bu ülkelere gerçekleşen sermaye girişlerinin sabit sermaye oluşumuna yol açmadığını (dolayısıyla rekabet gücü artışına katkıda bulunmadığını), bunun sonucunda da bu ülkelerde ücret düzeylerinin (birim emek maliyetleri endekslerinde görünenin de ötesinde) gerilediğini ortaya koyarak bu literatüre katkıda bulunuyor.

Euro bölgesinde yaşanan kriz de bu konuda yeni kanıtlar sunuyor; bu krize de yol veren 2008 dünya ekonomik krizinin de tam olarak aşılamadığını göz önünde bulundurursak, bu kanıtların da geçici olmadığı sonucuna varabiliriz. 2008'de patlak veren kriz 2010'da farklı bir şekil ve şiddette Avrupa'da (ya da Euro bölgesinde) kendisini gösterdi. Euro bölgesi krizi pekâlâ 2008 krizinin bir artçı sarsıntısı olarak görülebilir ama bu krize sadece bu yanıla bakarsak krizi eksik değerlendirmiş oluruz. 2008 krizinin etkisi elbette yadsınamaz ama Euro bölgesinin krizinin (özellikle de çevredeki ülkeler için) bu kadar şiddetli yaşanmasında Avrupa Birliği'nin ve Euro bölgesinin (ya da genel olarak Avrupa bütünleşmesinin) içsel çelişkilerini de göz önünde bulundurmamak gerekir.

Çalışmanın ilk bölümünde Avrupa bütünleşmesiyle ilgili temel yaklaşımlara (federalizm, neoişlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık) ve AB kurumlarının raporlarına değinilecektir. İkinci bölümde AB bütünleşmesinin kritik bir aşaması olarak Ekonomik ve Parasal Birliğe ve parasal bütünleşme teorilerine yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise Euro bölgesinin çevre ekonomilerinden İrlanda, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın dünya ekonomisi içindeki yerleri (özellikle imalat sanayisi ve katma değer yaratma güçleri açısından), bu ülkelere gerçekleşen sermaye hareketleri ile bunların sabit sermaye yatırımı yaratma kapasiteleri incelenecek, bütün bunların bu ülkelerin emek maliyetlerini nasıl etkilediği tartışılacaktır. Ardından, sonuç kısmında Avrupa bütünleşmesiyle ilgili temel yaklaşımların sunduğu çerçeve ile Euro bölgesindeki çevre ülkelerin ekonomik göstergelerinin sunduğu (özellikle Euro bölgesinin devreye girmesi ve Euro bölgesi krizinin patlak vermesiyle belirginleşen) tablo arasındaki uyumsuzluk değerlendirilecektir.

Avrupa Bütünleşmesiyle İlgili Anaakım Yaklaşımlar

Avrupa bütünleşmesine dair temel olarak üç yaklaşımdan bahsedebiliriz: federalizm, neoişlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık. Bu akımların bağlantılı olduğu veya öncülü niteliğinde de birtakım yaklaşımlar var şüphesiz (örneğin neoişlevselcilik için işlevselcilik, liberal hükümetlerarasıcılık için realist akım) ama bu üçünün anaakım Avrupa bütünleşme teorilerine damgasını vurduğu söylenebilir.

Bunlardan, (özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında) Avrupa bütünleşmesine yön veren ve bu ekonomik ve siyasi birlik projesini en çok olumlayan akım neoişlevselciktir. Bununla birlikte diğer anaakım görüşler de Avrupa bütünleşmesini desteklemiş ve (en azından belli koşullarda) bütünleşme sürecinin üye tarafların

yararına olacağını ileri sürmüştür. Bunların yanı sıra AB kurumlarının hazırladığı çeşitli raporların da bütünleşme sürecinin “nimetlerini” vurgulamak ve bu anlayışın kabul görmesini sağlamakta önemli işlevleri olmuştur. Bu kısımda önce bu anaakım görüşlere ana hatlarıyla yer verilecek, ardından da AB kurumlarının raporlarına değinilecektir.

“Topluluk”tan “Birliğe” geçiş sürecinin aslında federal düşüncüyü doğrulayan yanları olduğu söylenebilir. Tek Avrupa Senedi, Maastricht Anlaşması gibi derinleşmeyi artıran gelişmeler de federal düşüncelerin itibarını artırdı. Federalistlerin en önemli gövde gösterisi Mayıs 1948’te düzenlenen Lahey Kongresi’nde gerçekleşti. Federalistler bu kongrede, kendi kurumlarına, ortak bir pazara, para birliğine ve bir Avrupa mahkemesine bağlı insan hakları sözleşmesine sahip olan bir Avrupa birliği ya da federasyonu çağrısında bulundular. Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu adlı projeleri 1954’te çökünce itibar yitirdiler (hatta kimi yorumcular bu olayla beraber miatlarını doldurdıklarını iddia ettiler) ama federalistler 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Avrupa bütünleşmesine hem düşünsel hem de pratik olarak önemli etkilerde bulundular (Burgess, 2009: 31). 1993’te Maastricht’te Avrupa Birliği’ni onaylayan anlaşmanın federal bir birlik yolunda önemli bir adım olduğunu ve federalist düşüncelerin de bu Birlikteki yasal, siyasi ve anayasal süreçlere katkıda bulunduğunu ileri sürdüler. Avrupa Para Birliği’nin de AB’nin en önemli yapıtaşlarından biri olduğunu ve bunun AB’deki federal yönelimleri kuvvetlendireceğini vurguladılar (Burgess, 1996).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun (AKÇT) Yüksek Otoritesi’nin ilk başkanı olan Jean Monnet’ye göre, ulusal egemenliğe doğrudan karşı çıkmak yerine, küçük ve somut ekonomik adımlarla ilerlenmesi ve devletler arasında belirli işlevsel bağlar kurulması gerekiyordu. Bu işlevsel bağlar aracılığıyla karşılıklı ekonomik çıkarlar arttıkça ülkeler arasındaki dayanışma ve ortak çıkar oluşacak ve bu da fiziksel ve zihinsel bariyerlerin ortadan kaldırılmasını sağlayacaktı. Altiero Spinelli gibi federalistler ise, Avrupa Birliği’nin doğrudan seçimle işbaşına gelen bir Avrupa meclisine, vergi yetkilerine ve bir ortak karar alma mekanizmasına başından beri sahip olması gerektiğini ileri sürüyordu. Monnet’ye göre de bu kurumlar önemliydi ama bunların gelişmesi birtakım işlevsel başarılarla bağlıydı (Burgess, 2009: 32, 37, 38). Dolayısıyla bu iki görüş arasında Avrupa bütünleşmesinin özüne dair bir ayrılıktan ziyade “taktiksel” bir ayrım olduğunu, iki görüşte de hedeflerin benzer olduğunu, Avrupa bütünleşmesinin karşılıklı ekonomik çıkarları artıracığıyla ilgili temel argümanın mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

Hatta Stanley Hoffmann gibi realistler bile, (ulus-devletlerin miyadını doldurduğu şeklindeki neoişlevselci yaklaşımları reddetseler veya savunma ve dış politika gibi alanlarda bütünleşme sürecinin kolaylıkla işlemeyeceğini ileri sürseler bile) refahın yayılmasıyla birlikte bütünleşme sürecinin ilerleyebileceğini belirttiler. Aynı şekilde, dış politika veya savunma gibi “yüksek siyasetin” alanına giren hususlar dışındaki “düşük siyaset” alanlarında bütünleşme işleyebilirdi (Ohrgaard, 1997: 7-8).

1950’lerin sonu ve 1960’ların başında Ernst Haas ve Leon Lindberg’in

çalışmalarında somutlaşan neoişlevselcilik, Avrupa bütünleşmesiyle ilgili en önemli yaklaşımlardan biridir. Yukarıda bahsi geçen ve Avrupa Birliği'nin kurucu babalarından Jean Monnet de bu ekolün içinde yer alır. Neoişlevselci yaklaşım genel olarak AB'deki karar alma süreçlerini ve bunların sonuçlarını ele alır.

Neoişlevselcilerin öncülü olan David Mitrany gibi işlevselciler, ulus-devletlerin egemenliklerini federal bir Avrupa devletine tamamen devretmeyeceğini kabul ederek sınırlı bir işlevsel, teknik ve ekonomik işbirliğini önerdiler. Böylece egemenlik kaybı sınırlı olacaktı ve karşılıklı faydaya dayalı işbirliği bütünleşmeyi daha çok teşvik edecekti (Börzel, 2013: 504). Neoişlevselciler ise işlevselci mekanizmalarla federalist amaçları bir araya getirdiler (Niemann ve Schmitter, 2009: 45). Jean Monnet de federalist eğilimlere sahip olmasına rağmen daha çok neoişlevselciliği etkilemiştir. Aşağıda da göreceğimiz işlevsel yayılma (spillover) kavramını Monnet kilit bir kavram olarak ortaya atmıştı (Niemann, 2006: 12-13). Buna göre bütünleşme yapısal bir zorunluluğun sonucudur ve bir kurum oluşturulduktan sonra bunun etkileri diğer bütünleşme alanlarına yayılır. Burada temel dinamik faktör “yayılma”dır (Carchedi and Carchedi, 1999: 119).

Haas'ın meşhur eseri *The Uniting of Europe*, Avrupa bütünleşmesi için o kadar önemli görülüyordu ki, kitabın 2004 baskısına önsöz yazan Desmond Dinan, 1958 yılındaki iki önemli olaydan birinin Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun hayata geçmesi, diğerinin ise *The Uniting of Europe*'un yayınlanması olduğunu ileri sürerek hem kitabın Avrupa bütünleşmesi açısından önemini vurguluyor, hem de Avrupa bütünleşmesi ile kitabın “kaderini” bir tutuyordu (Haas, 2004: *ix). Esasında Avrupa bütünleşmesinin hız kazandığı ve bütünleşme düşüncesinin olumlu bir anlam kazandığı dönemlerde Haas'ın eserleri başta olmak üzere neoişlevselci görüşlere rağbetin arttığı söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, neoişlevselci akımı Avrupa bütünleşmesini olumlayan görüşlerin en başına yerleştirmek yanlış olmaz.

Haas'a (2004: 16) göre, siyasi bütünleşme, farklı ulusal ortamlardaki siyasi aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasi faaliyetlerini yeni bir merkeze devretmeye hazır oldukları ve bu merkezin kurumlarının, daha önceden var olan ulusal devletler üzerinde yetkiye sahip olduğu bir süreçtir.

Neoişlevselcilere göre bütünleşme süreci sıfır toplamı değildir. Yani bir veya birkaç taraf kazanıyorsa diğer taraflar kaybedecek diye bir şey yoktur. Topluluk ortamında pozitif toplamı oyunların nitelikleri geçerlidir ve aktörler de ortak çıkarları ilerleterek uzlaşma arayışı içindedirler. Ekonomiler arasındaki işlevsel karşılıklı bağımlılıklar ve onların üretken sektörleri de daha fazla bütünleşmeyi teşvik eder. Haas da ilk başta bu varsayımla yayılma (spillover) sürecinin otomatik olacağını öngördü (daha sonraki neoişlevselciler bunun otomatik olmadığını, bütünleşmenin ancak belirli koşullarda, yani yayılma güçleri bütünleşme karşıtı güçlerden daha etkili olduğunda gerçekleşeceğini söylediler). Neoişlevselcilerin bütünleşme teorilerinde önemli bir yer tutan yayılma kavramına göre, bazı sektörler birbirine o kadar bağımlıdır ki, bir sektörde (örneğin çelik ve kömür) yaşanan bütünleşme ancak diğer sektörlerin de bütünleşmeye katılmasıyla devam edebilir. Ayrıca, bir alandaki

bütünleşmenin artması, diğer alanlarda sorun yaratmaz, aksine bu diğer alanlarda da bütünleşmenin artmasına sebep olur (Niemann ve Schmitter, 2009: 48-49, 58). Bu durum da ekonomideki bütün sektörleri ilgilendiren ortak politikaları ortaya çıkarır ve ekonomideki sorunlara bu ortak politikalar çözüm olabilir. Ulusüstü kurumların etkisini artırması veya yenilerinin kurulması da bunu takip eder.

Neoışlevselcilerin önemli varsayımlarından biri de Avrupa'daki ekonomik büyümenin kesintisiz süreceği idi. İdeolojilerin sonunun geldiği varsayımları da bununla ilintiliydi: Buna göre, toplumlar zenginleştikçe ideolojilerin peşinden gitmekten ziyade servet peşinde koşacaktı (Niemann, 2006: 16). Neoışlevselciler, işlevsel yayılmanın yanı sıra siyasi yayılma kavramına da yer verdiler. Buna göre, bazı sorunların iç siyaset düzleminde çözülemeyeceğini fark eden ulusal elitler çözüm olarak daha fazla bütünleşmeyi teşvik ettiler. İşte bütünleşmeyi ilerletmek için yapılan bu baskıya da siyasi yayılma adı verildi (Niemann, 2006: 34).

Haas (1970'lerdeki olumsuz havanın da etkisiyle) 1975'te neoışlevselci yaklaşımın bir özeleştirisini yaparak otomatik çalışan ve sağlam temellere dayanan bir yayılma sürecinin işlemediğini belirtti. Ama 1985'ten itibaren, Tek Avrupa Senedi'nin kabul edilmesiyle de sonuçlanan süreçle birlikte Avrupa bütünleşmesinde çeşitli ilerlemeler yaşandı; bunun sonucunda Haas da önceki özeleştirisindeki tespitlerin hatalı olduğunu, neoışlevselci yaklaşımların ve neoışlevselcilikle ilintili analizlerin yeniden doğuş süreci yaşadığı sonucuna vardı (Haas, 2004: *xix).

Neoışlevselci akıma yakın olan Münch'e (1996) göre Avrupalıların dünya jeopolitiğindeki rakiplerinden eksikliği, henüz ortak bir kimliğe sahip ve siyasi olarak merkezileşmiş kolektif bir birim olamamalarıdır. Avrupa'daki ulus-devletlerin 17. ve 19. yüzyıllar arası oluşturdukları kolektif ulusal birlikleri ve ulusal kimlikleri model alan Münch, jeopolitik ve ekonomik olarak Avrupa Birliği'ndeki bütünleşme sürecini bu ulus-devlet oluşum süreci çerçevesinde analiz ediyor. Münch bu sürecin Avrupa Birliği için de kaçınılmaz olarak aynı şekilde işleyeceğini, illa yeni bir büyük ulus-devlet oluşacağını söylemiyor. Bununla birlikte, ulus-devletlerin oluşum sürecinde askeri çatışmaların, Avrupa'daki küçük siyasi birimleri daha büyük siyasi birlikler içinde örgütlenmeye zorlamasına benzer şekilde, şu anda da bilimsel, teknolojik veya ekonomik mücadelelerin AB'ye üye devletlerin yaklaşmasını hızlandırdığını; bu yaklaşma arttıkça da daha küçük ülkelerin bu tek pazar sürecinin dışında kalmamak için bu bütünleşme sürecine katıldığını ileri sürüyor. Yani üye ülkeler dünya ekonomisi ve siyasetindeki mevcut koşullarda rekabet güçlerini artırmak için AB'nin bütünleşme projesine katılmaktadırlar.

Liberal hükümetlerarasıcılık ise, farklı devletlerin çıkarlarını başat dinamik faktör olarak görür. Buna göre büyük Avrupa devletlerinin çıkarları bağdaştığı zaman bütünleşme ilerler (Carchedi and Carchedi, 1999: 119). Ayrıca, bütünleşme tek bir faktörle açıklanamaz; AB bütünleşmesinin izlediği güzergahı açıklamak için birçok teori ve faktörü tek bir yaklaşım altında toplamaya çalışır. Liberal hükümetlerarasıcılığa göre, bu süreçte asıl aktörler devletlerdir ve devletler rasyonel bir şekilde hareket eder. Devletler mevcut koşullarda çıkarlarını maksimize etmeye

uğraşır ve alınan kolektif kararlar ve oluşturulan uluslararası kurumlar, rasyonel devlet tercihlerinin ve hükümetlerarası müzakerelerin sonucunda ortaya çıkar (Moravcsik ve Schimmelfennig, 2009: 68). Bu yaklaşım asimetrik güç ilişkilerinin varlığını kabul etse de, devletlerin rasyonel tercihlerini Avrupa bütünleşmesi sürecine yön veren en önemli faktör olarak tarif ederek, bu sürecin bütün ülkelerin rızasıyla ve herkesin çıkarına işleyecek şekilde ilerlediği algısını yaratıyor.

Çeşitli Avrupa kurumlarının hazırladıkları raporlar da bütünleşme sürecinin genel olarak üye ülkelerin çıkarına olduğunu savunuyor. Avrupa Komisyonu için hazırladığı raporda tek pazarın “nimetlerini” vurgulayan Paolo Cecchini’ye (1988) göre, tek pazara geçişle birlikte üye ülkelerin ekonomik büyüme oranları hızla artacak; emeğin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının tam olarak gerçekleşmesi sonucunda sınır ötesi ticaret artacak ve tedarikçiler ve üreticiler için maliyetler düşecek, sonuç olarak kaynakların daha optimum bir dağılımı mümkün olacaktır. Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisi’nin, Cecchini’yi izleyerek hazırladığı bir raporda ise, tek pazar sürecinin henüz tamamlanmadığı, tek pazarın daha da derinleşmesiyle birlikte AB’nin GSYH’sinin %5 ila 8,63 oranında artacağı vurgulanıyor (Pataki, 2014: 8). Ekonomik ve Mali İşler Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı bir çalışma tek pazarla bir arada işlerlik kazanacak bir parasal birliğin olası yararlarını şöyle sıralıyor: Kur belirsizliğinin ve işlem maliyetlerinin ortadan kalkması yatırımları ve büyüme oranlarını artıracak; en düşük maliyetle fiyat istikrarı sağlanacak; faiz oranlarının düşmesiyle ulusal bütçeler olumlu etkilenecek; para ve döviz kuru politikası uygulayamamak bir engel olsa da büyük ekonomik şoklara karşı ülkeleri daha korunaklı kılacaktır (Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 1990). İsveç hükümetine bağlı Ulusal Ticaret Odası’nın yayınladığı rapor da benzer iddialar taşıyor. Buna göre, tek pazarın AB GSYH’si üzerinde kayda değer bir etkisi olduğu, üye ülkeler arasındaki bütünleşmenin artmasının GSYH seviyelerinde yakınsamaya yol açtığı iddia edilmektedir (Dahlberg, 2015: 3, 40).

30 küsur yıl Avrupa Komisyonu’nda çalışmış olan Nicholas Moussis’in (2004: 573-574) Avrupa bütünleşmesini olumlaması burada ele alınan temel bakış açılarını çok net bir biçimde yansıtır:

“Birlik’in üyeleri arasında savaş düşünülemez ve vatandaşlarının refahı büyük ölçüde artmıştır. Ayrıca ortak politikalar daha az önemli çok sayıda hedefe de ulaşıyor ... Birlik’in yoksul bölgelerinin kalkınmasını canlandırıp destekliyorlar. ... Ulusal ekonomilerin denge aracı olarak kur ayarlamalarını kullanmayı terk etmeyi ima eden ekonomik ve parasal birlik, Avrupa’nın zengin bölgelerinden yoksul bölgelerine yeterli sermaye transferi etrafında dönen etkin bir ortak bölgesel politika olmasaydı, yoksul üye devletlerin zararına olurdu.”

Ekonomik ve Parasal Birlik ve Parasal Bütünleşme Teorileri

Ekonomik bütünleşmenin önemli aşamalarından biri Aralık 1985'te tamamlanan ve Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ise (buna göre kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı öngörülüyordu), diğeri de para birliği projesiydi. Ekonomik ve Parasal Birlik süreci AB bütünleşmesinin önemli aşamalarından birini oluşturdu. Bretton Woods sisteminin çözülmesinden sonraya denk gelen ve neoliberal ilkelere göre işleyen süreç Almanya'nın hegemonyası altında şekillendi. Uluslararası para sisteminde dolara karşı alternatif bir rezerv para oluşturma ihtiyacı da bu birlik projesinin motiflerinden biriydi. Avrupa bütünleşmesiyle ilgili teorilerde olduğu gibi, para birliğiyle ilgili anaakım literatür de bu süreci olumlama çabası içine girmiş, bu birliğin bütün üyelerin çıkarına işleyeceği tezini savunmuştur.

Ekonomik ve Parasal Birliğe dair ilk önemli hamle Aralık 1969'daki Lahey Zirvesinde yapıldı ve Avrupa ekonomik ve parasal birliğinin oluşturulması için aşama aşama bir plan hazırlanması kararlaştırıldı; bu doğrultuda 1970'te Werner Raporu hazırlandı. Bretton Woods sisteminin yaklaşmakta olan sonu da bu süreci hızlandırdı ve ayrı bir anlam kattı. Dünya ekonomisinde parasal istikrarsızlığın artmasına bir önlem olarak Mart 1972'de Avrupa para yılı oluşturuldu. Buradaki temel amaç, Avrupa para birimleri arasındaki kurlarda dalgalanmaları sınırlayıp belli oranda bir istikrar sağlamaktı. Birçok ülke krizin de etkisiyle ilerleyen aylar ve yıllarda bu sistemden defalarca çıkmak durumunda kalsa da bu para yılınının Mart 1979'da yürürlüğe giren Avrupa Para Sistemi'ne temel oluşturduğu söylenebilir. Bu sisteme göre, Topluluk ülkelerinin para birimleri Avrupa Para Birimi'ne (ECU) sabitlenecekti. Bu sistem aynı zamanda üye ülkelerin para politikalarının eşgüdümünü sağlamayı da öngörüyordu. Tabii bu sistemde (Batı) Almanya hâkim bir rol oynadı ve Alman Markı nominal döviz kuru çıpası işlevi gördü.

1980'lerde Avrupa bir Deutsche Mark alanına dönmüştü. Bu alanın hareketleri de Almanya'nın rekabet gücüne ve para politikasına göre belirleniyordu. Bu sıralarda Fransa'nın Topluluk çapında sermaye kontrolleri önerisi kabul görmedi ve 1980'lerin sonuna gelindiğinde Bundesbank öncülüğünde bir monetarist istikrar programı benimsendi (Albo ve Zuege, 1999: 106-107). Para birliğine girmek için yerine getirilmesi gereken Maastricht kriterleri³ de sıkı önlemler alınmasını öngörüyor, birçok ülke için de kemer sıkma politikaları uygulanmasını gerektiriyordu; bu kriterler bu haliyle Almanya'nın hegemonyasını yansıtıyordu.

Avrupa Para Sistemi'nin Avrupa Para Birliği sürecine dönüştürülmesinde bu

³ Bu kriterler şunlardı: Enflasyon oranı, en düşük enflasyon oranına sahip üç ülkenin ortalamasını 1,5 puandan fazla aşmamalı; bütçe açığı GSYH'nin %3'ünü aşmamalı; kamu borç stoku GSYH'nin %60'ını aşmamalı; uzun vadeli faiz oranı, en düşük enflasyon oranına sahip üç ülkenin uzun vadeli faizlerinin ortalamasını 2 puandan fazla aşmamalı; son iki yılda Euro'ya sabitlenmiş kurda devalüasyon yapılmamış olmamalı.

kriterlerin belirlendiği Maastricht Anlaşması ile Delors Raporu önemli roller oynadılar. 1989'da yayınlanan Delors Raporu (Werner Raporu'na da atıfta bulunarak) bir para birliği için gerekli üç koşulu şöyle sıralıyordu: para birimlerinin tam ve tersine çevrilemez konvertibilitesinin sağlanması; sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi ve bankacılık piyasası ile diğer finansal piyasaların tamamen entegre olmaları; Avrupa para birimlerinin dalgalanmasına son verilerek kurların geri dönülemez bir biçimde sabitlenmesi. Rapor yazıldığında ilk iki koşul neredeyse sağlanmıştı, üçüncü koşulun da sağlanmasıyla ulusal paralar kolayca birbirlerinin yerine geçebilecek ve faiz oranları da birbirine yaklaşacaktı. Para birliğinin doğal sonucu ise ortak bir para biriminin benimsenmesi olacaktı (Delors, 1989: 14-15).

Rapora göre bu sürecin birçok avantajı olacaktı. İşlem maliyetlerini azaltıp döviz kuru risklerini ortadan kaldırarak kişilerin hareketliliğini ve ticareti kolaylaştıracak, böylece yatırımları ve büyümeyi destekleyecek, Topluluğun dış şoklara karşı kırılganlığını azaltacaktı (Delors, 1989: 17, 25).

Ekonomik ve Parasal Birliğin başarıya ulaşması için de üç aşama öngörülüyordu. Birinci aşamada tek pazar sürecinin tamamlanması, iktisat politikalarının eşgüdümünün ve parasal meselelerde işbirliğinin sağlanması ve bütün para birimlerinin Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizmasına dahil edilmesi gerekiyordu. İkinci aşamada bir Avrupa merkez bankaları sistemi yürürlüğe girecekti ama bu sistem bu aşamada ulusal para otoriteleri ve federal bir para enstitüsü ile ortak karar alacaktı. Üçüncü aşamada ise ekonomik otorite Topluluk kurumlarına devredilecekti ve Avrupa Merkez Bankası özerk bir kurum olacaktı (Delors, 1989: 15, 21).

Delors Raporu Euro'nun oluşum sürecinde önemli bir yol gösterici olmuş, Euro bölgesine katılma kriterlerinin belirlendiği Maastricht Anlaşmasında temel hedeflerden biri ortak bir para biriminin benimsenmesi olmuştur. Raporda bahsedilen üç aşama ise pek bir sapma olmadan hayata geçirildi: 1993 sonuna kadar tek pazar süreci tamamlanırken, 1994'te Avrupa Para Enstitüsü kuruldu. Bu enstitü 1998'de yerini Avrupa Merkez Bankası'na bıraktı. 1999'da da ECU yerini Euro'ya bırakırken, 2002'ye kadar sanal bir para birimi olarak varlığını sürdüren Euro bu tarihte fiziki olarak da tedavüle girdi.

Sonuç olarak Maastricht kriterlerinin yönünü çizdiği (ve 1980'lerin sonunda Bundesbank'ın öncülüğündeki monetarist istikrar programıyla uyumlu olan) para sistemi, mali disipline ve sıkı para politikasına dayalı neoliberal bir projeye işaret etmektedir. Euro bölgesine üye olacak ülkelerin bu projenin gerekliliklerine uyum sağlaması gerekmektedir. Avrupa Merkez Bankası Sistemi'nin yürürlüğe girmesiyle de ülkeler para politikası uygulama yetkilerini Avrupa Merkez Bankası'na devrettiler. Bu da neoliberal dönemde hâkim bir anlayış haline gelen bağımsız merkez bankacılığı kavramıyla uyumluydu. 1980'lerden itibaren hâkim olmaya başlayan ve önceliğini fiyat istikrarı olarak belirleyen bağımsız merkez bankacılığı kavramı Avrupa Merkez Bankası'nın da temel ilkesi oldu.

Maastricht kriterlerinin ve devamındaki Ekonomik ve Parasal Birliğin en önemli işlevi, bir yandan üye ülkelerin neoliberal politikalara uyum sağlaması ve disiplin altına alınması, diğer yandan da (özellikle çevre ülkelerdeki) emeğin baskı altına alınması oldu. Euro bölgesine giren ülkeler hem Euro bölgesine girmek için hem de krize girdikleri anlarda IMF çizgisinde programlar (hatta bazen bizzat IMF programı) uygulamak durumunda kaldılar. Rekabet gücü ve teknolojik yenilik yapma kapasitesi düşük ülkeler için de rekabet gücünü artırmanın tek yolu ücretlerin düşürülmesi olduğundan emek üzerinde büyük bir baskı kurulmuş oldu.

Yukarıda bahsi geçen AB bütünleşmesiyle ilgili teorilerde olduğu gibi, parasal bütünleşmeyle ilgili teoriler de ideolojik olarak ekonomik ve parasal birlik sürecini meşrulaştırmaya hizmet etti.

En temel parasal bütünleşme teorisi optimum para sahası başlığı altında ileri sürülmüştür. Bunu ilk ortaya atan da Robert A. Mundell'dir. Buna göre parasal birliği oluşturacak ülkeler arasında faktör hareketliliği yüksekse (ayrıca birlik dışındaki ülkelere karşı faktör hareketliliği düşükse), bu bütünleşme olumlu sonuçlanacaktır. Örneğin bir para birliği içindeki iki ülkeden biri dış açık verirken, diğeri dış fazla versin. Bu ülkeler açıklarını veya fazlalarını düzenlemek için devalüasyon yapamadıklarından geriye bir tek maliye politikası seçeneği kalıyor. Buna göre açık veren ülke milli gelir ve harcamalarını daraltıcı, fazla veren ülke de genişletici maliye politika uygulayacaktır. Bunun sonucunda ilk ülkede işsizlik, ikinci ülkede de aşırı faktör talebi oluşur. Faktör hareketliliği yüksek bir ekonomik birlikte de faktörler açık veren ülkeden fazla veren ülkeye doğru gider, böylece bir ülkedeki işsizlik, diğer ülkedeki faktör talebi sorunu çözülür. Bu ülkelerdeki fiyat ve ücretlerin esnek olması da süreci kolaylaştırır (Mundell, 1961).

Ronald McKinnon (1963) ise dış açık ekonomilerin devalüasyon yapmalarına gerek olmadığını, hatta devalüasyonun bir faydası olmamasına ek olarak enflasyona yol açtığını ileri sürüyor. Böylece para birimlerinin değerini değiştirme ihtiyacı duymayan dış açık ülkelerin, ortak bir para birimine kolaylıkla geçebileceklerini ve bu durumun avantajlı olacağını dile getiriyor. Dış açık bir ülkede devalüasyon yapıldığında ihraç mallarına olan talep artacağından talep eğrisi sağa kayar ve fiyatlar artar; ayrıca dış açıklıktan dolayı ithal malların fiyatı artacağından maliyetler artar ve arz eğrisi sola kayar ve yine fiyatlar artar. Böylece bu hamlenin ödemeler dengesine etkisi net olmamakla beraber, enflasyonu artırma etkisi kesindir. Yani McKinnon'a göre açık ekonomilerde devalüasyon silahını kaybetmenin maliyeti önemsizdir.

Jeffrey A. Frankel ve Andrew K. Rose (1998), üye ülkeler arasındaki bütünleşmenin Ekonomik ve Parasal Birliği hem kolaylaştırdığını ve gerekli kıldığını hem de ortak kura geçecek ülkelerin bu durumdan kazançlı çıkacağını ileri sürüyor. 20 ülkenin 30 yıllık verisini inceleyen Frankel ve Rose'a göre, optimum para sahasına giren ve yakın dış ticaret ilişkileri içinde olan ülkeler daha düşük işlem maliyetleri nedeniyle ortak bir para biriminden fayda sağladılar. Parasal birliğe girmenin en önemli maliyeti ise, iş çevrimleri dalgalanmalarına karşı uygulanabilecek bağımsız para politikalarından yoksun olmaktır. Ama bu üye ülkeler benzer iş çevrimleri

yapısına sahipse, ayrı ayrı para politikası uygulama ihtiyacı olmayacağından böyle bir sorun oluşmayacaktır. Üstelik Avrupa'daki para birliğini oluşturmak için bu iki koşulun önceden sağlanmasına da tam olarak gerek yoktur. Çünkü bir para birliğine girmek üyeler arasındaki dış ticaret bağlarını artırır; daha fazla bütünleşme daha fazla ticaret anlamına gelir. Daha yakın dış ticaret bağları da ülkelerin iş çevrimleri yapısını etkiler; ülkeler birbirleriyle daha çok ticaret yaptıkça iş çevrimleri de birbirine giderek daha çok benzer. Yani tek pazar süreci ve AB'nin genişlemesiyle, Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret serbestleşmekte, bu durum Avrupa'daki iş çevrimlerinin birbirine yakınlaşmasını sağlamakta, bu da ortak bir para birimini daha mümkün ve arzu edilir bir hale getirmektedir. Diğer yandan para birliği de üye ülkeler arasındaki ticareti daha da geliştirecek ve dolayısıyla iş çevrimlerini birbirine daha da benzetecektir.

Parasal birliği ve ortak para birimini federalist stratejinin önemli bir aşaması olarak değerlendiren John Pinder, Almanya'nın güçlü bir para birimine sahip olduğunu ve parasal birliğe geçilmesinde çoğu ülkeden daha az ekonomik çıkarı olduğunu, Helmut Kohl gibi federalist düşünceye bağlı yöneticilerin inisiyatifleriyle parasal birlik projesinde yol alındığını iddia etti. Pinder ayrıca parasal birliğe geçilmesiyle, üye ülkeler arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanan sorunların halledilmesi için gerekli bütün araçlara AB'nin sahip olacağını ileri sürdü (Pinder, 1996: 133, 139).

Bir sonraki bölümde, Avrupa bütünleşmesi ve parasal birlik konusunda anaakım yaklaşımı oluşturan ve bu bütünleşmenin (pürüzsüz uygulandığı takdirde) bütün ülkelerin yararına işleyeceğini ileri süren bu görüşlerin varolan gerçekliği ve görünür olanın arkasındaki durumu ne kadar yansıttığı incelenecektir. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için Euro bölgesindeki merkez ve çevre ülkelerin (özellikle İspanya, İrlanda, Portekiz ve Yunanistan) dünya ekonomisi içindeki konumlarına ve belirli makroekonomik göstergelerine bakmak faydalı olacaktır.

Euro Bölgesindeki Çevre Ülkelerin Dünya Ekonomisi İçindeki Yeri: Rekabet Gücü ve Sermaye Hareketlerine Dair Göstergeler

Bu kısımda, inceleme konumuzu oluşturan İspanya, İrlanda, Portekiz ve Yunanistan'la beraber Euro bölgesinin büyük ülkelerinin dünya imalat sanayisindeki ticaret hacimleri, yarattıkları katma değer ve yüksek teknoloji üretim yeteneklerine değinilecektir. Ardından Euro bölgesindeki çevre ülkelere gerçekleşen sermaye hareketleri ile yatırımlar arasındaki ilişkiye bakılacaktır. Son olarak bu verilerin küresel rekabet endeksi ile birim emek maliyetleri üzerindeki yansımaları analiz edilecektir.

28 Avrupa Birliği üyesinin dünya imalat sanayisi ticaretinde tartışmasız bir ağırlığı vardır (toplam ihracatın ortalama %40'ını, ithalatın da üçte birinden fazlasını AB ülkeleri gerçekleştirir). Ama bunun içinde İspanya, İrlanda, Portekiz ve Yunanistan'ın paylarının toplamı %2-3'ü geçmemektedir.

Euro'nun kaydı para birimi olarak 1999'da hayata geçtiğini, kağıt ve madeni paraların da 2002'den itibaren dolaşıma çıktığını göz önünde bulundurduğumuzda, 2000 sonrasındaki istatistiklere ayrıca bakmak yerinde olacaktır. İspanya, İrlanda, Portekiz ve Yunanistan'ın dünya imalat sanayisi ticaretindeki payları 2000'den sonra düşüş göstermiştir. Bu düşüş Euro bölgesi krizinden sonra da devam etmiştir.

Tablo 1: Seçilmiş Ülkelerin Dünya İmalat Sanayisi Ticaretindeki Payları, 1980-2016 (%)

İHRACAT	1980	1990	2000	2005	2007	2010	2014	2016
AB-28	-	-	42,97	45,17	45,11	40,12	38,54	37,06
İspanya	1,35	1,74	1,9	2,01	2,01	1,83	1,81	1,79
İrlanda	0,42	0,69	1,4	1,28	1,08	0,98	0,8	0,97
Portekiz	0,3	0,55	0,44	0,42	0,43	0,36	0,39	0,37
Yunanistan	0,22	0,18	0,13	0,13	0,13	0,11	0,097	0,09
Almanya	14,8	15,7	10,3	11,56	11,99	10,84	10,52	10,05
Fransa	7,4	6,7	5,8	5,15	4,68	4,04	3,72	3,47
İtalya	6	6,2	4,5	4,41	4,5	3,67	3,57	3,33
Hollanda	3,4	3,3	3,3	3,72	3,77	3,51	3,4	3,32
Britanya	7,2	6,1	5	4,08	3,52	3,02	2,87	2,73
İTHALAT	1980	1990	2000	2005	2007	2010	2014	2016
AB-28	-	-	40,03	40,95	41,29	36,42	33,17	34,54
İspanya	1,15	2,52	2,32	2,7	2,75	2,08	1,79	1,95
İrlanda	0,66	0,64	0,85	0,68	0,62	0,38	0,37	0,54
Portekiz	0,43	0,74	0,6	0,55	0,57	0,5	0,39	0,41
Yunanistan	0,57	0,57	0,49	0,47	0,52	0,39	0,24	0,25
Almanya	8,8	10,3	7,4	7,49	7,79	7,33	6,79	7,03
Fransa	6,5	7	5,5	4,96	4,71	4,33	3,84	3,88
Britanya	6,3	6,9	5,6	4,83	4,67	3,95	3,76	3,89
Hollanda	3,7	3,6	3,3	3,27	3,26	3,05	2,78	3
İtalya	4	4,6	3,3	3,38	3,4	3,01	2,36	2,48

Not: Almanya'nın 1980 istatistikleri Federal Almanya Cumhuriyeti içindir; 1990 istatistikleri de Federal Almanya Cumhuriyeti ile Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin toplamıdır.

Kaynak: World Trade Organization, "International Trade and Market Access Data"

Yarattığı yüksek katma değer açısından dünyadaki yüksek teknoloji imalat sanayisi ticaretinin içinde bu ülkelerin payına baktığımızda, sonucun çok da farklı çıkmadığı görülmekle beraber incelemeye dahil edilen ülkeler arasında bir farklılaşma söz konusudur. Portekiz ve Yunanistan'ın yüksek teknoloji imalat sanayisi ihracatı 2000 sonrasında ihmal edilebilecek düzeylere düşmüştür. İspanya'nın payı merkez ülkelere göre düşük olmakla beraber 2000 sonrasında bir kıpırdanma göstermiş, buna karşın 2012'ye gelindiğinde 2000'lerin başlarındaki seviyeye, 2016'da da 2000 öncesindeki seviyeye gerilemiştir. Bu açıdan ayırt edici örnek İrlanda'dır: İrlanda'nın

payı 2000 sonrasında (yazılım ve buna bağlı sektörlerdeki güçlü yapısının da etkisiyle) genelde %3'ün üzerinde seyretmiş, ancak Euro bölgesi krizinin ardından İrlanda'nın payı da keskin bir düşüş yaşamıştır (2006 ile 2012 arasında AB ülkelerinin payındaki ortalama düşüş %4,5 iken İrlanda'nın payı aynı dönemde %32 düşmüştür). İrlanda'da düşüş sonraki yıllarda da devam etmiş, 2016'ya gelindiğinde 2000 öncesindeki seviyelere yaklaşmıştır.

Tablo 2: Seçilmiş Ülkelerde Yüksek Teknolojili İmalat Sanayisi İhracatının Yüksek Teknolojili Dünya İmalat Sanayisi İhracatındaki Payı, 1985-2016 (%)

Ülkeler	1985	1990	1995	2001	2006	2012	2016
AB	18,86	14,26	14,48	18,66	17,34	16,56	16,59
Almanya	11,46	9,85	7,11	10,92	11,25	9,58	8,93
Fransa	5,19	5,36	5,36	7,65	6,38	5,08	4,89
Britanya	7,90	8,05	6,83	8,49	7,54	4,04	3,22
Hollanda	2,83	2,80	2,86	4,38	4,74	3,65	2,5
İtalya	3,16	3,02	2,52	2,65	2,18	2,23	1,31
İspanya	0,5	0,72	0,76	1,13	1,24	1,19	0,67
İrlanda	1,29	1,05	1,44	3,66	3,8	2,57	1,59
Portekiz	0,2	0,18	0,19	*	*	*	0,11
Yunanistan	0,03	0,03	0,04	*	*	*	0,06
Dünya (milyar USD)	226	425	747	904	1.719	2.282	2.123

Not: AB'nin payı AB'nin kendi içindeki ticaretini içermemekte, sadece AB ile dünyanın geri kalanını içermektedir. 2016 yılında AB'ye dair oran dışındakiler Dünya Bankası'nın veritabanından alınmıştır.

* Oran çok düşük olduğundan sıralamaya dahil edilmeyip “diğer AB ülkeleri” arasında yer verilmiştir.

Kaynak: National Science Board, 2008: A6-59; National Science Board, 2014: 669; National Science Board, 2018: 1318; World Bank, “High-Technology Exports (current US\$)”.

Bu dört ülkenin imalat sanayisi ihracatlarının ne kadarının yüksek teknoloji grubuna ait olduğuna dair veriler (bkz. Tablo 3) hem yukarıdaki verileri destekliyor hem de Euro'ya geçiş sonrası bu ülkelerin imalat sanayisi alanındaki teknolojik yeterliliklerine dair daha iyi bir fikir veriyor. İrlanda dışındaki ülkelerin yüksek teknolojili imalat sanayisi ihracatlarının toplam imalat sanayisi ihracatları içindeki payları %10'u geçememiştir. İrlanda'nın yüksek teknolojili imalat sanayisi ihracatı, oran olarak gelişmiş ülkelerle benzer düzeydedir ama Euro'ya geçiş sonrasında yaklaşık 10 yılda yaşanan %50'ye yakın düşüş dikkat çekicidir. Euro bölgesinin krizi sonrası Avrupa Birliği ve Euro Bölgesinde de yüksek teknolojili imalat sanayisinin payı düşmüştür ama (İrlanda'nın daha öncesinden başlayan düşüşünün yanı sıra) Yunanistan ve Portekiz'in paylarındaki düşüş çok daha büyük olmuştur (2006-2013 arasında sırasıyla %32 ve %52 düşmüştür).

Tablo 3: Seçilmiş Ülkelerde İmalat Sanayisi İhracatı İçinde Yüksek Teknolojili İhracatın Payı, 1990-2016 (%)

Ülkeler	1990	1995	2001	2006	2013	2016
AB	14,3	16,4	20,8	18,6	15,6	16,3
Euro Bölgesi	12,6	15,1	19,3	16,8	15,4	16,4
Almanya	12	13,7	18,3	17,1	16,1	16,9
Fransa	16,7	19,2	23,5	21,5	25,9	26,7
Britanya	23,6	27	34	33,9	21,9	21,8
Hollanda	16,5	24,1	32,7	29	20,4	17,8
İtalya	7,8	8,1	9,6	7,3	7,2	7,5
İspanya	6,7	7,3	7,8	6,4	7,7	7
İrlanda	41,1	46	47,6	34,5	22,4	29,1
Portekiz	4,1	5,1	7,8	8,9	4,3	5,3
Yunanistan	2,4	5,8	10,3	11	7,5	11,4

Kaynak: World Bank, “World Development Indicators, High-Technology Exports (% of Manufactured Exports)”

İhracatı bir kenara bırakıp bu ülkelerin dünya ekonomisinde yaratılan toplam katma değerden ne kadar pay aldıklarına baktığımızda, bu ülkelerin (toplamdaki payları az olmakla beraber) ekonomik büyüklükleri ölçüsünde katma değer yarattıklarını görüyoruz. Bu defa Euro’ya geçişten sonra bu ülkelerin paylarında bir azalma görülmemiş, asıl düşüş Euro Bölgesi krizinden sonra yaşanmıştır. Diğer bir dikkat çekici nokta ise, İrlanda dışındaki ülkelerin yarattıkları katma değerlerin dünya toplamında aldığı payın, ihracata dayalı göstergelerden görece olarak daha iyi durumda olmasıdır. (İrlanda ise dünya ekonomisinde yarattığı katma değerle kıyaslandığında – özellikle yüksek teknolojili ürünlerde– daha iyi bir ihracat performansı sergilemiştir.) Bu da İspanya, Portekiz ve Yunanistan’ın dünya pazarlarında rekabet güçlerinin zayıf olduğunu, Euro’ya geçişin bu durumu iyileştirmek bir yana bazı açılardan kötüleştirdiğini, Euro Bölgesi krizinin ise işleri tamamen kötüye götürdüğünü göstermektedir. Yunanistan’ın payında Euro bölgesi krizinden sonra da yaşanan düşüş çarpıcıdır; Yunanistan’ın dünya imalat sanayisindeki katma değer yaratma kapasitesi keskin bir şekilde gerilemiştir.

Tablo 4: Seçilmiş Ülkelerin Dünya İmalat Sanayisi Katma Değeri İçindeki Payları, 1997-2016 (%)

Ülkeler	1997	2001	2006	2012	2016
AB	28,63	27,00	28,12	21,3	18,82
Almanya	7,93	7,30	7,78	6,42	5,85
İtalya	4,20	3,84	3,93	2,65	2,11
Britanya	4,44	4,03	3,54	2,37	2,04
Fransa	3,78	3,48	3,23	2,18	1,8
Hollanda	1,02	0,99	1,06	0,84	0,7
İrlanda	0,4	0,56	0,54	0,46	0,78
İspanya	1,84	1,88	2,16	1,46	1,27
Portekiz	0,34	0,32	0,31	0,22	0,2
Yunanistan	0,24	0,23	0,28	0,24	0,14
Dünya (milyar USD)	5.534	5.331	7.897	11.073	11.430

Not: AB üyeleri olan Kıbrıs, Estonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta ve Slovenya için veri mevcut değildir.

Kaynak: National Science Board, 2014: 648; National Science Board, 2018: 1255-57.

Bu ülkelerin sadece yüksek teknoloji imalat sanayisi katma değeri içindeki payları da bu eğilimi teyit etmektedir. İspanya, Portekiz, Yunanistan üçlüsünde Euro'ya geçiş sonrası yerinde sayma veya cılız yükselişler yaşanırken, Euro Bölgesi krizi sonrası bir çöküş söz konusudur. İrlanda'daki düşüş ise (Tablo 3'te görülen, yüksek teknoloji imalat sanayisi ihracatının İrlanda'nın toplam imalat sanayisi ihracatı içindeki payında olduğu gibi) 2000'lerin başından (yani Euro'ya geçişten) itibaren başlamıştır. Euro bölgesi krizi sonrasında İrlanda'da toparlanma gözlenirken diğer üç ülkenin durumu kötüleşmiş veya değişmemiştir.

Tablo 5: Seçilmiş Ülkelerin Yüksek Teknolojili Katma Değerinin Dünya Yüksek Teknolojili İmalat Sanayisi Katma Değeri İçindeki Payları, 1997-2016 (%)

Ülkeler	1997	2001	2006	2012	2016
AB	23,08	23,36	23,39	17,97	16,29
Almanya	5,59	5,42	6,36	5,41	4,54
İtalya	2,63	2,65	2,42	1,58	1,29
Britanya	4,86	4,84	4,09	3,12	3,01
Fransa	3,81	3,75	3,27	2,04	1,35
Hollanda	0,67	0,64	0,52	0,47	0,31
İrlanda	0,65	1,02	0,96	0,72	2,01
İspanya	0,98	0,89	1,02	0,68	0,5
Portekiz	0,14	0,12	0,10	0,08	0,05
Yunanistan	0,07	0,11	0,10	0,06	0,09
Dünya (milyar USD)	763,07	753,75	1.176,84	1.525,95	1.618,45

Not: AB üyeleri olan Kıbrıs, Estonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta ve Slovenya için veri mevcut değildir.

Kaynak: National Science Board, 2014: 625; National Science Board, 2018: 1230-32.

Cari denge açısından Euro Bölgesi'nin itici güçleri olan Almanya ve Hollanda ile seçilmiş dört ülke arasındaki karşıtlık dikkat çekicidir. Euro'ya geçiş sonrası Almanya ve Hollanda'nın verdiği cari fazla sürekli artarken; başta İspanya olmak üzere Yunanistan, Portekiz ve İrlanda'nın Euro'ya geçiş sonrası cari açıkları artış göstermiştir. Euro krizi sonrasında ise bu dört ülke cari fazla vermeye başlamıştır ki kriz dönemlerinde bu tür ülkelerin ithalat kapasitelerinin düştüğünü ve kriz sonrası uygulanan kemer sıkma politikalarını göz önünde bulundurduğumuzda normal bir durumdur. Yani kriz sonrası bu ülkelerin cari dengelerinin düzelmesi, rekabet güçlerinin ve ihracat düzeylerinin iyileşmesinden değil ithalat yapacak kaynak bulamayıp tüketimlerinin azalmasından kaynaklanmıştır.

Tablo 6: Seçilmiş Ülkelerin Cari Dengeleri, 1991-2016 (cari fiyat ve cari kurlarla milyar USD)

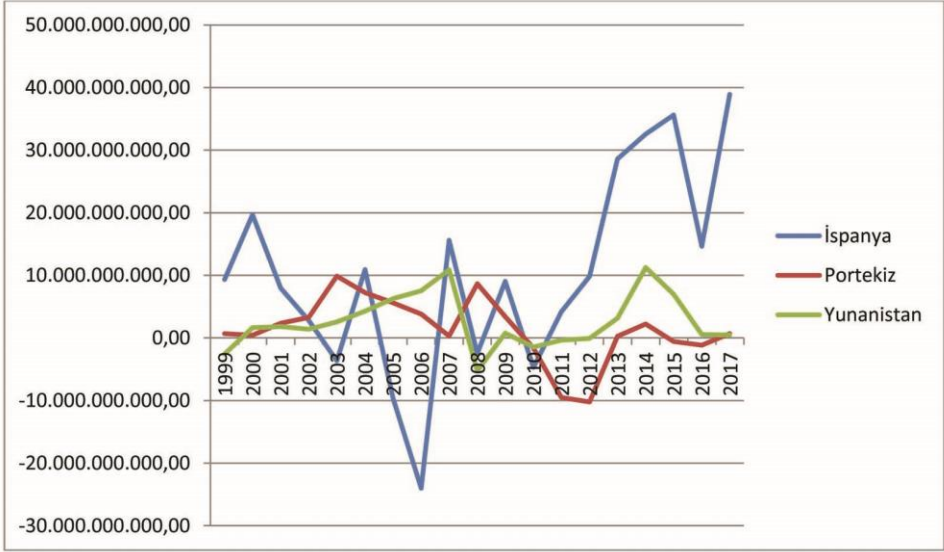
Ülkeler	1991	1996	2001	2006	2010	2014	2016
Almanya	-24,37	-14,4	0,013	171,26	193,03	288,19	288,96
Fransa	-6,52	20,56	23,6	0,52	-22,13	-30,24	-22,53
Britanya	-19,02	-10,33	-30,28	-58,61	-66,84	-139,69	-115,53
Hollanda	7,47	21,5	9,81	57,17	61,82	78,61	65,71
İtalya	-24,46	40	-0,65	-47,83	-73,11	39,55	47,43
İspanya	-19,8	-2,23	-24,07	-110,87	-56,36	14,15	23,74
İrlanda	0,28	2,05	-0,69	-7,86	-3,4	4,25	13,87
Portekiz	-0,72	-4,91	-12,41	-22,22	-24,2	0,09	1,71
Yunanistan	-1,57	-4,55	-9,4	-29,57	-34,08	-3,87	-1,24

Kaynak: UNCTAD Statistics

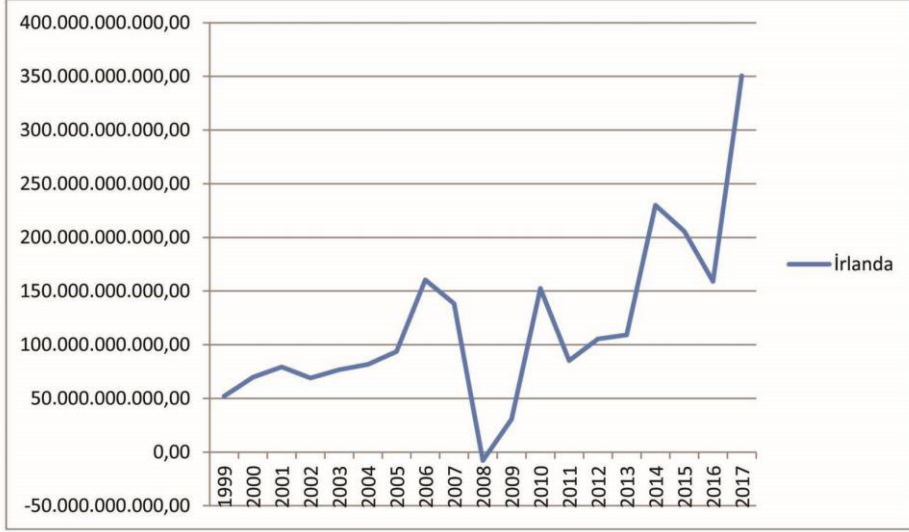
Bu dört ülkeye gerçekleşen yabancı sermaye girişlerinin ve sabit sermaye oluşum düzeylerinin karşılaştırılması da çarpıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Böylece, yıllara göre bu ülkelere giren sermaye miktarıyla yatırımlar arasındaki ilişki ve dengeyi (daha doğrusu dengesizliği) tespit etme olanığına sahip olacağız.

Bilindiği gibi sermaye girişlerinin üç asli unsuru doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve dış borçlardır. Şekil 1 ve Şekil 2'ye baktığımızda (İrlanda'ya giren portföy yatırımları ile diğer üç ülkeye giren portföy yatırımları arasındaki büyük farktan dolayı İrlanda ayrı bir şekilde ele alınmıştır) bu ülkelere giren portföy yatırımlarının birkaç istisnai yıl dışında hep pozitif olduğunu görüyoruz. Euro krizinin kendisini gösterdiği 2009-2010 sonrasında ise bu pozitif miktarlarda da önemli artışlar gözleniyor.

Şekil 1: Çevre Ülkelere Giren Net Portföy Yatırımları (İspanya, Portekiz, Yunanistan), 1999-2017 (cari, USD)

Kaynak: World Bank, “World Development Indicators, Portfolio Equity, Net Inflows”

Şekil 2: Çevre Ülkelere Giren Net Portföy Yatırımları (İrlanda), 1999-2017 (cari, USD)

Kaynak: World Bank, “World Development Indicators, Portfolio Equity, Net Inflows”

Bu dört ülkenin dış borç stokları da benzer bir biçimde önemli artışlar göstermiştir (bkz. Tablo 7). Net portföy yatırımlarından farklı olarak, Euro krizi sonrasında bu artış çok keskin değildir. Bunun da tek istisnası Yunanistan’dır. Krizi en şiddetli yaşayan ülke olan Yunanistan’ın kurtarma paketleri çerçevesinde ve mevcut devasa borçlarını çevirmek için aldığı borçlar dış borç seviyesinin rekor düzeylere ulaşmasına yol açmıştır.

Tablo 7: Euro Bölgesindeki Çevre Ülkelerin Dış Borç Stoku / GSYH Oranları, 2003-2016 (%)

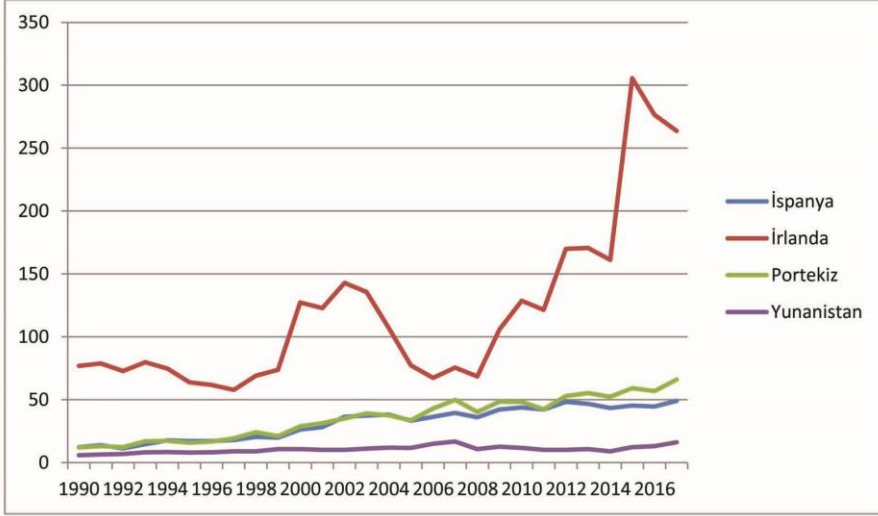
Ülkeler	2003	2006	2009	2014	2016
İspanya	110,7	136,6	164,3	163,5	166,7
İrlanda	464,6	794,4	985,3	854,3	766,3
Portekiz	172,6	191,6	232,3	235,5	215,3
Yunanistan	105,5	123,2	172	239	247,8

Kaynak: Jorge Diz Dias, 2010: 4; Bluenomics; CEIC

Doğrudan yabancı yatırımların bu ülke ekonomilerindeki yerine baktığımızda (bkz. Şekil 3 ve Şekil 4), net portföy yatırım girişlerinde olduğu gibi, Euro krizi sonrasında bir artış gerçekleştiği, en kötü ihtimalle de değişmediği görülüyor.

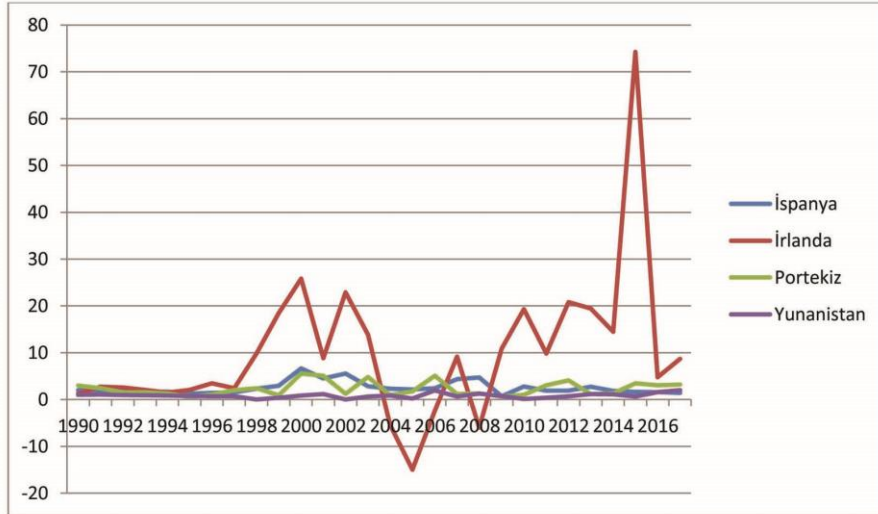
Yunanistan dışındaki ülkelerde doğrudan yabancı yatırım stokunun GSYH'ye oranında özellikle Euro krizi sonrasında düzenli bir artış görülmüş, Yunanistan'daki gerileme de sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH'ye oranı da dalgalanmalar göstermekle birlikte belli bir düzeyi korumuştur.

Şekil 3: DYY Stokunun GSYH'ye Oranı, 1990-2017 (%)

Kaynak: UNCTAD Statistics

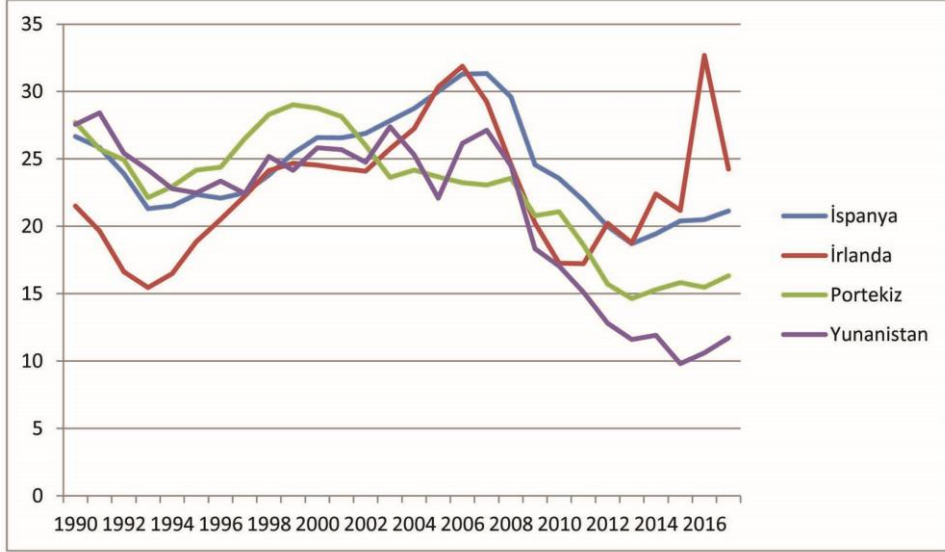
Şekil 4: DYY Girişlerinin GSYH'ye Oranı, 1990-2017 (%)

Kaynak: UNCTAD Statistics

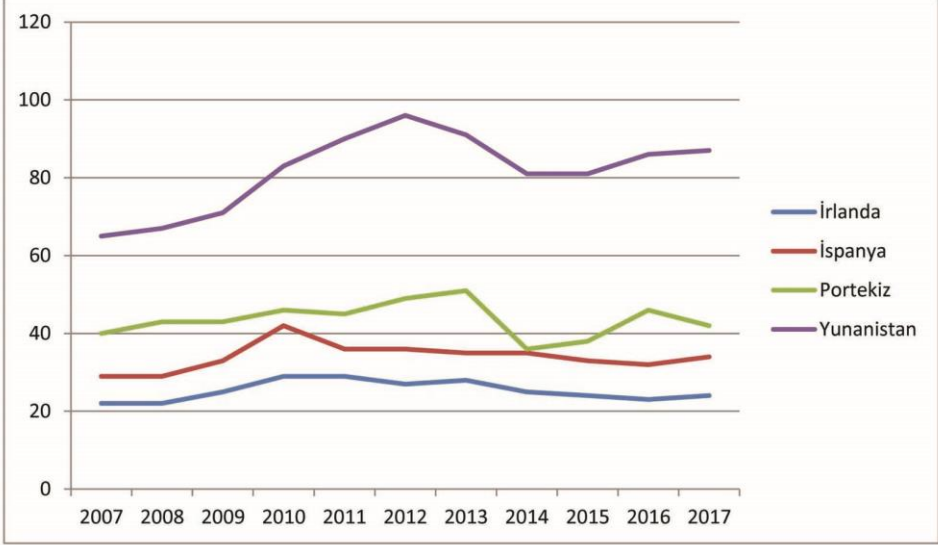
Bütün bu sermaye girişlerinin bu ülkelerin sabit sermaye oluşumuna nasıl yansıdığına baktığımızda ise çelişkili bir durumla karşılaşırız. Şekil 5'te de görüldüğü gibi, Euro'ya geçiş sonrası bu dört ülkede sabit sermaye oluşumunun GSYH'ye oranı pek değişiklik göstermezken, Euro krizi sonrası keskin bir düşüş göze çarpmaktadır.

Şekil 5: Sabit Sermaye Oluşumunun GSYH'ye Oranı, 1990-2017 (%)

Kaynak: World Bank, “World Development Indicators, Gross Capital Formation”

Sonuç olarak gerek portföy yatırımı gerek dış borç gerekse doğrudan yatırım şeklinde olsun, bu ülkelere yoğun bir sermaye girişi yaşanmış ama bu sermaye girişleri sabit sermaye yatırımlarına dönüşmemiştir. Bu durum da Şekil 6'da görüleceği gibi söz konusu ülkelerin küresel rekabet güçlerini (özellikle Euro krizi sırasında) düşürmüştür, genel olarak da İrlanda dışında düşük seyretmesine yol açmıştır (küresel rekabet endeksindeki puanın yüksek olması rekabet gücünün düşük olduğu anlamına gelmektedir).

Şekil 6: Küresel Rekabet Endeksi (Sıralamaya Göre), 2007-2017

Kaynak: World Bank, “Global Competitiveness Index”

Rekabet güçleri düşen bu ülkelerin, Euro bölgesine dahil olduktan sonra bu güçlerini artırmak için çok fazla seçenekleri yoktu. En önemli seçenekleri olan emek maliyetlerini düşürmek yolunu seçtiler. Bilindiği gibi bir ülkenin rekabet gücünü artırmak için temel olarak üç seçeneği vardır: Üretkenliği artırmak, para biriminin değerini düşürmek, emek maliyetlerini düşürmek. Kısa vadede üretkenliği artırma şansı bulunmadığından ve para birimlerini ayarlama ihtimalleri de olmadığından bu ülkeler emek maliyetlerini baskılama yoluna gittiler.

Tablo 8’de görülen birim emek maliyetleri endeksi, bu dört ülkenin birim üretim başına ortalama emek maliyetlerini veriyor. Yani GSYH azalırken birim emek maliyeti değişmese bile, emeğe verilen ücretler düşmüş demektir; milli hasıla düşerken birim emek maliyeti azalırsa ücretler çok daha fazla gerilemiş demektir. Bu dört ülkede de Euro bölgesi krizinin patlak verdiği 2010’dan itibaren birim emek maliyetleri birkaç yıl hariç sürekli düşmüştür. Krizi takip eden ilk birkaç yılda ise GSYH azalmasına rağmen birim emek maliyetleri düşmüştür; bu da ücretlerin birim emek maliyetlerindeki azalıştan çok daha fazla gerilediğine işaret etmektedir. Bu açıdan, bir üretkenlik artışından ziyade emek maliyetlerinin baskılanmasından bahsedilebilir (üretkenlik artışına dair en önemli istisna 2014 ve sonrasında İrlanda’da yaşanmıştır). Özellikle Yunanistan’ın durumu bu açıdan çok çarpıcıdır: Yunanistan Euro bölgesi krizinden sonra yatırımlarını artıramazken (bkz. Şekil 5) rekabet gücünü artırmak için ücretleri baskılama politikasını çok katı bir şekilde uygulamıştır.

Tablo 8: Euro Bölgesindeki Çevre Ülkelerin Birim Emek Maliyetleri (2010 = 100) ve GSYH Artış Hızları (%)

Yıllar	İrlanda		İspanya		Portekiz		Yunanistan	
	Birim Emek Maliyeti	GSYH artışı (%)	Birim Emek Maliyeti	GSYH artışı (%)	Birim Emek Maliyeti	GSYH artışı (%)	Birim Emek Maliyeti	GSYH artışı (%)
2002	90,8	6,3	80,3	2,9	89,3	0,8	76,9	3,9
2003	96,8	3,1	83	3,2	92,3	-0,9	79	5,8
2004	99,8	6,7	85,6	3,2	92,6	1,8	79,9	5,1
2005	103	6	88,7	3,7	96	0,8	85	0,6
2006	106,5	5,5	91,5	4,2	96,2	1,6	85,5	5,7
2007	109,9	5,2	94,9	3,8	97,5	2,5	87,5	3,3
2008	115,3	-3,9	100,3	1,1	99,7	0,2	92,1	-0,3
2009	110,6	-4,6	101,6	-3,6	101,5	-3	97,3	-4,3
2010	100	1,8	100	0	100	1,9	100	-5,5
2011	95,5	3	98,7	-1	97,4	-1,8	99,6	-9,1
2012	96,3	0	96,2	-2,9	93,3	-4	97,3	-7,3
2013	97,1	1,6	95,7	-1,7	94,5	-1,1	90,7	-3,2
2014	93,7	8,3	95,7	1,4	93,6	0,9	89	0,7
2015	77,5	25,6	97,3	3,4	94,2	1,8	88,8	-0,3
2016	77,3	5,1	96,7	3,3	96,5	1,6	88,9	-0,2
2017	75,5	7,8	96,7	3,1	99	2,7	89,6	1,4

Kaynak: OECD, “Productivity and ULC by main economic activity (ISIC Rev.4)”; OECD, “GDP, volume – annual growth rates in percentage”

Genel olarak baktığımızda, Avrupa bütünleşmesiyle ilgili temel yaklaşımlardaki (federalizm, neoişlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılık), AB kurumlarının raporlarındaki ve anaakım parasal bütünleşme teorilerindeki savların aksine, Avrupa bütünleşmesi ve Ekonomik ve Parasal Birlik bütün üye ülkeler üzerinde aynı etkiye sahip olmamış, üye ülkeler arasında beklenen yakınsamaya yol açmamıştır. Özellikle kriz yıllarında çevre ülkelerin ekonomik göstergeleri daha da bozulmuştur (rekabet güçleri aşınmış, ücretlilerin gelirleri düşmüş, sermaye akımları sabit sermaye yatırımlarına dönüşmemiş, imalat sanayileri yüksek teknoloji ve katma değer yaratan bir yapıdan uzak kalmıştır).

Sonuç

Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecini meşrulaştırmak için çeşitli teoriler ortaya atıldı ve bu bütünleşme süreci, AB'nin kuruluş ve gelişim süreci boyunca çeşitli amaçlara sahip oldu: kapitalizmin “barış” koşullarında zor dışı yollarla yayılması ve işlemesi, Doğu blokundan korunma arzusu, bununla da bağlantılı olarak ABD sermayesiyle bütünleşme ihtiyacı, daha sonrasında emperyalistler arası rekabette ayakta kalma ihtiyacı, bununla da bağlantılı olarak Euro bölgesi, Schengen sistemi gibi Avrupa

sermayesinin elini güçlendirecek bütünleşme adımları ve bunların AB dışındaki bölgeleri de dâhil edecek şekilde genişlemesi. 1980'lerden itibaren AB'nin bütünleşmesinin hızlanmasıyla bu teoriler de ivme kazandı ve büyük ölçüde AB bütünleşmesiyle ilgili süreçlerin sorgulanmasını, bunlara eleştirel yaklaşılmasını engellemeye dönük bir ideolojik ortam yarattı.

Anaakım içindeki başlıca üç yaklaşım olan federalizm, neoişlevselcilik ve liberal hükümetlerarasıcılığın ortak özelliği, AB'nin bütünleşme sürecinin olumlanması ve bu sürecin sorgulamaya yer olmaksızın hemen hemen bütün katılımcıların faydasına işleyeceğini ileri sürmeleridir.

Bu üç yaklaşımdan liberal hükümetlerarasıcılık devletlere atfettiği rolle diğerlerinden ayrılır. Fakat, Avrupa bütünleşmesi sürecinde devletlerin rolü (bunların işlevinin artması, ortadan kalkması, devlet benzeri kurumların oluşması vs.) ile ilgili tartışmalar tek başına bir anlam ifade etmez. Bir yerden sonra da yapay bir tartışmaya evrilir. Devletin bu süreçteki rolünü sermayenin uluslararasılaşması sürecinde devletin üstlendiği rolden ayrı düşünmek mümkün değildir. Avrupa bütünleşmesi sürecinde de, bütünleşmenin en çok ilerlediği dönemlerde bile mevcut üye devletlerin ortadan kalkması (en azından şimdilik) söz konusu değildir. Daha ileride Avrupa bütünleşmesinin en ileri aşamalarına geldiği tam bir ekonomik, mali ve siyasi birlik oluşma durumunda ise (ki bu sürecin nasıl gelişeceğini ve tam olarak nereye evrileceğini şimdiden kestirmek güçtür; çok çetrefilli bir süreç olacağı kesin), bu sefer tek bir kapitalist devlet mevcut üye devletlerin daha önce yerine getirdiği işlevleri ama benzer ama farklı mekanizmalarla yerine getirecektir. Bu ideolojik iklime hem pratik hem de teorik olarak en çok katkıda bulunan yaklaşım neoişlevselcilik olduğundan en çok onu ifşa etmeye ihtiyaç var.

Öncelikle, federalistler ile neoişlevselciler arasındaki ayrımın ötesinde, bu süreçte klasik anlamıyla federatif bir yapıdan veya siyasi bir birlikten bahsedilemese de, kapitalizmin ilkeleri çerçevesindeki bir birlik ve bütünleşme süreci söz konusudur ve bu haliyle "başarıya" ulaşılmış bir süreçtir (gümrük birliği, tek pazar, para birliği, birçok alandaki ortak politikalar bu bütünleşme süreci içinde hayata geçti). Ancak, tek pazardan ortak para birimine kadar Avrupa bütünleşmesi süreci, herkesin kazandığı bir yakınsama projesi olmaktan ziyade Avrupa kapitalizminin (bunu Almanya ve bir ölçüde Fransa olarak da okuyabiliriz) ihtiyaçları çerçevesinde atılmış bir hamleler bütününü andırıyor. Gerek ortak pazar ihtiyacı, gerek Avrupa'nın doğuya doğru genişlemesinin hem pazar hem yeni üretim alanları olarak sağladığı faydalar, gerekse ortak bir para biriminin sağlayacağı rekabet gücü ve hegemonya avantajları gibi faktörler bu konuda önemli kanıtlar sunuyor.

Euro bölgesindeki merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasındaki gelişme farklarına, bu ülkelerin dünya ekonomisi içindeki yerlerine ve çevre ülkelere (İrlanda, İspanya, Portekiz, Yunanistan) giren sermaye ile bunların yatırıma dönüşme kapasitelerine baktığımızda, anaakım bütünleşme teorilerinde öngörülen yakınsamanın hayata geçmediği görülüyor. Euro bölgesi krizi ise bu çarpıklığı ve eşitsiz gelişimi daha da pekiştirdi. Bu ülkelerle ilgili ekonomik göstergeler söz konusu

savları destekleyen kanıtlar sunuyor: İncelenen ülkelerin dünya imalat sanayisi içindeki payları 2000 sonrasında sürekli düşüş gösterdi, bu düşüş Euro bölgesi krizinden sonra da devam etti. Yüksek teknoloji imalat sanayisi ihracatında da aynı durum geçerli oldu. Bununla paralel olarak, bu ülkelerin imalat sanayisi ihracatları içinde yüksek teknoloji ürünlerin payı da keskin düşüşler sergiledi. Dünya imalat sanayisi içindeki katma değer yaratma kapasiteleri özellikle Euro bölgesine girdikten sonra geriledi; bu durum yüksek teknoloji imalat sanayisi katma değeri açısından (kısmen İrlanda hariç) daha belirgindir. Bu ülkelerin cari açıkları Euro bölgesine geçiş sonrası arttı (finansman gücü ve ithalatı kısma zorunluluğu nedeniyle kriz sonrası düşüşe geçti). Bu ülkelere doğrudan yatırım, portföy yatırımı ve dış borç şeklinde giren paranın miktarı genel olarak artmasına rağmen, bu sermaye girişleri sabit sermaye yatırımlarına dönüşmedi. Bunun sonucunda da bu ülkelerin (İrlanda bu konuda farklılaştı) rekabet güçleri düşük kaldı. Rekabet edebilmek ve kendilerine dayatılan istikrar politikalarına uymak için de ücretleri baskıladılar.

Avrupa bütünleşmesinin sıfır toplamı değil de pozitif toplamı bir süreç olduğunu, bileşenlerin ortak çıkarları ilerleterek uzlaşma arayışı içinde olduklarını, ekonomideki bütün sektörleri ilgilendiren ortak politikaların ekonomideki sorunlara çözüm olabileceği gibi önermeleri olan neoişlevselci yaklaşımlar da; Avrupa bütünleşmesinde geline aşamanın “rasyonel devlet tercihlerinin sonucunda” ortaya çıktığını ileri süren ve bu sürecin bütün ülkelerin rızasıyla ve herkesin çıkarına işleyecek şekilde ilerlediği algısını yaratan liberal hükümetlerarasıcılık da; ülkelerin rekabet güçlerini artırmak için Avrupa bütünleşmesi sürecine katıldıklarını ileri süren Münch de; para birliği içindeki açık veren ülkenin daraltıcı maliye politikası, fazla veren ülkenin genişletici maliye politikası uygulaması gerektiği, bunun sonucunda açık veren ülkeden fazla veren ülkeye faktör hareketliliği yaşanarak dengelenme sağlanacağını ileri süren Mundell de; dış açık veren bir ülkenin devalüasyon yapmasının faydasız olduğunu, bunun enflasyon yaratmaktan başka bir işe yaramayacağını ileri sürerek para birliğine geçişte kur ayarlaması silahının kaybedilmesini önemsiz bulan McKinnon da; Almanya'nın parasal birlikten daha az çıkarı olduğunu ve parasal birliğe geçilmesiyle sorunların daha kolay çözüleceğini iddia eden Pinder da; benzer düşünceleri biraz daha çarpıcı bir biçimde dile getiren AB raporları da Euro bölgesindeki çevre ülkelerin gerçekliğini açıklamaktan uzaktlar. Bu çalışmadaki veriler de, bahsi geçen anakım yaklaşımları eleştiren literatürün savlarını destekliyor.

Özellikle Frankel ve Rose'un yaklaşımı Euro bölgesi kriziyle tamamen çökmüş oluyor. Bu krizle Almanya, Hollanda gibi ülkelerle Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkelerin ekonomik yapılarının (ya da iş çevrimlerinin) aynı olmadığı çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Anti-enflasyonist bir kemer sıkma politikasının ve ortak bir para biriminin (para politikası uygulama seçeneğinin olmamasının) her ülke için en iyi çözüm olmadığı açıktır.

Zira parasal bütünleşme süreci, Maastricht kriterleri çerçevesinde, mali disipline ve sıkı para politikasına dayalı neoliberal bir projenin yansımasıydı. Üstelik

Ekonomik ve Parasal Birlik örneğinde, fiyat istikrarını temel öncelik olarak ele alan bağımsız merkez bankacılığı kavramının da ötesinde bir pratik oluştu: siyasi otoriteden bağımsız ulusal merkez bankalarının varlığı bile silikleşti, bu merkez bankaları bütün yetkilerin toplandığı Avrupa Merkez Bankası'nın birer acentesine büründüler. Bu da Euro bölgesi ülkelerini bağımsız para politikası belirleme seçeneğinden yoksun bıraktı, bunun sonucunda bu ülkeler istikrar programlarını uygulamak ve rekabet güçlerini artırmak için maliye politikası ve gelirler politikası uygulama (yani vergi artışları ve ücretleri baskılama) yoluna gittiler.

Tek Avrupa Senedi'nin yürürlüğe girmesi ve tek Avrupa pazarının uygulanmasıyla birlikte malların, hizmetlerin ve sermayenin birlik içinde serbest dolaşımı gerçekleştirildi ama emeğin aynı ölçüde bir hareketliliğe kavuştuğunu söylemek pek mümkün değil. Üstelik Mundell gibi optimum para sahası teorisyenlerinin varsaydığı gibi, Euro bölgesi (ve AB) ülkeleri arasında reel ücret ve işsizlik oranları açısından önemli farklar vardı; buna rağmen emek hareketliliği düşük düzeylerde kaldı.

Bu bütünleşme teorilerinin pek üzerinde durmadığı arka plana baktığımızda karşımıza şu tablo çıkıyor. Almanya başta olmak üzere merkez ülkeler fazla veriyor, çevredeki ülkeler ise açık veriyordu. Çevre ülkelerin verdiği ödemeler dengesi açığını döviz kuru ayarlamasıyla kapatma şansı olmadığından ve turizm geliri gibi döviz kazandırıcı faaliyetler de bu açığı kapatmaya yetmediğinden tek yol olarak sermaye çekmek ve borç almak kalıyordu. Euro bölgesindeki çevre ülkelerin devalüasyon silahını kullanamamaları sonucunda Almanya gibi rekabet gücü yüksek ülkeler bu ülkelere kolaylıkla ihracat yapmaya devam ettiler. Çevre ülkeler bu ürünleri ithal etmek için gerekli krediyi de ağırlıklı olarak Alman ve Fransız bankalarından temin ettiler. Böylece bu ülkeler Alman ve Fransız bankalarına yoğun bir şekilde borçlandı. Dünya ekonomisindeki finansallaşma süreci de bu sermaye akımlarını hızlandırdı ve teminini kolaylaştırdı. Üstelik AB'nin Almanya, Fransa gibi merkez ülkeleri "güvenli liman" olarak görüldüğünden devlet tahvillerini düşük faizle ve kolaylıkla satabiliyorlardı. Bu ülkelere portföy yatırımı olarak giren para ise, bankalar aracılığıyla Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkelere daha yüksek faizle (ve daha yüksek riskle) borç olarak verildi.⁴

Ama bu borçlar (ve diğer sermaye girişleri) üretime ve döviz kazandırıcı faaliyetlere yönlendirilemediğinden, borçlar ödenemedi ve yeni borçlar alınmak durumunda kalındı. Dış kaynak girişleri sermaye birikimine (brüt sabit sermaye oluşumuna) değil tüketime ve borç geri ödemelerine gitti. Devamındaki doğal sonuç ise IMF ve Avrupa İstikrar Mekanizması (ESM) programlarıydı. Bu programların en belirgin sonucu ise maliye ve gelirler politikası aracılığıyla bu ülkelerdeki ücretlerin geriletilmesi oldu (bkz. Tablo 8). Bu sürecin ağır yaşandığı ülke de Yunanistan'dı. Kur ayarlaması seçeneğinden yoksun olan çevre ülkeler zaten rekabet güçlerini

⁴ İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın borçlanma kağıtlarının %75-80'i AB'nin merkez ülkelerinde bulunuyor (Lapavitsas vd., 2012: 83-84).

artırmak için emek maliyetlerini baskılama yoluna gidiyorlardı (zira diğer seçenek olan üretkenlik artışı kısa vadede pek mümkün değildi).⁵ IMF ve ESM öncülüğündeki kemer sıkma politikaları da ücretlerin baskılanmasında ve emek piyasası reformlarının yapılmasında önemli işlevler üstlendi ve bu durumu daha da ağırlaştırdı (Lapavitsas vd., 2012; Kennedy, 2018).

Euro bölgesinde yaşanan son kriz bu borçlanma olanaklarını bir ölçüde sekteye uğratsa da, Euro krizini de yaratan mevcut sermaye birikim modelinin özünde bir değişiklik olmadı. Keynesyen paradigmanın yerini alan ve finansallaşmayla iç içe geçmiş neoliberal paradigmanın yerine yeni bir sermaye birikim modeli de konmuş değil. Çalışmada bahsedildiği gibi, Euro bölgesi krizine karşılık olarak çevre ülkelere dayatılan politikalar neoliberal paradigmanın dışına çıkmış değil. Bonefeld'in (2001), "kapitalizmin birikim krizine karşı gündeme getirilen parasal bütünleşmenin Birliğin çözmeye çalıştığı çelişkileri yeniden ürettiğini" ileri sürmesine benzer bir biçimde, Euro krizine karşı uygulanan politikalar da mevcut çelişkileri yeniden üretmeye adaydır.

⁵ Ücretlerin baskılanmasıyla ilgili durumun Euro bölgesi ülkelerinin yanı sıra, Euro bölgesinde olmayıp para birimlerini euroya sabitleyen Avrupa ülkeleri için de geçerli olduğu söylenebilir. Ayrıca Avrupa bütünleşmesinin sonuçları sadece çevre ülkelerin çalışanları için olumsuz olmadı; aynı zamanda merkez ülkelerdeki çalışanlar için de durumu kötüleştirdi. Buna yol açan iki temel faktör vardı: bu çevre ülkelerden gelen göçmenlerin ve yatırımları bu çevre ülkelere taşıma seçeneğinin merkez ülkelerdeki çalışanların ücretlerini baskılamak için sıklıkla kullanılması.

KAYNAKÇA

- Albo, G. & Zuege, A. (1999). European Capitalism Today: Between the Euro and the Third Way. *Monthly Review*, 51(3), 100-119.
- Bluenomics. Gross External Debt. https://www.bluenomics.com/data#!data/country_overview/key_risk_indicators/gross_external_debt/1344981569|chart/line&countries=eu (04.02.2016).
- Bonefeld, W. (2001). European Monetary Union: Ideology and Class. W. Bonefeld (ed.), *The Politics of Europe: Monetary Union and Class* içinde (ss. 64-106). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Börzel, T. A. (2013). Comparative Regionalism: European Integration and Beyond. W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (ed.), *Handbook of International Relations* içinde (ss. 503-530). London: Sage Publications.
- Burgess, M. (1996). Federalism and Building the European Union. *Publius: The Journal of Federalism*, 26(4), 1-15.
- Burgess, M. (2009). Federalism. A. Wiener & T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde (ss. 25-44). Oxford: Oxford University Press.
- Carchedi, B. & Carchedi, G. (1999). Contradictions of European Integration. *Capital & Class*, 23(1), 119-153.
- Carchedi, G. (2001a). *For Another Europe: A Class Analysis of European Economic Integration*. London: Verso.
- Carchedi, G. (2001b). The EMU, Monetary Crises, and the Single European Currency. W. Bonefeld (ed.), *The Politics of Europe: Monetary Union and Class* içinde (ss. 37-63). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Carchedi, G. (2018). From the Crisis in Surplus Value to the Crisis in the Euro. G. Carchedi & M. Roberts (ed.), *World in Crisis: A Global Analysis of Marx's Law of Profitability* içinde (ss. 452-468). Chicago: Haymarket Books.
- Cecchini, P. (1988). *The European Challenge 1992: The Benefits of a Single Market*. Aldershot: Wildwood House.
- CEIC. External Debt: % of GDP. <https://www.ceicdata.com/en/indicator/external-debt--of-nominal-gdp> (28.08.2018).
- Dahlberg, E. (2015). Economic Effects of the European Single Market: Review of the Empirical Literature. *The National Board of Trade*. <https://www.kommers.se/Documents/dokumentarkiv/publikationer/2015/Public-economic-effects-of-the-european-single-market.pdf> (10.07.2018)
- Delors, J. (1989). Report on Economic and Monetary Union in the European Community. *Committee for the Study of Economic and Monetary Union*. http://aei.pitt.edu/1007/1/monetary_delors.pdf (31.05.2018).
- Dias, J. D. (2010). External Debt Statistics of the Euro Area. *Bank for International Settlements*. <https://www.bis.org/ifc/events/5ifconf/dias.pdf> (29.01.2016).

- Directorate-General for Economic and Financial Affairs (1990). One Market, One Money: An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union. *European Economy*, 44. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication7454_en.pdf (10.07.2018).
- Farrell, M. (2005). The EU and Inter-regional Cooperation: In search of global presence? E. Jones and Amy Verdun (ed.), *The Political Economy of European Integration: Theory and analysis* içinde (ss. 128-148). London: Routledge.
- Frankel, J. A. & Rose, A. K. (1998). The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria. *The Economic Journal*, 108(449), 1009-1025.
- Friedman, G. (2005). Has European Economic Integration Failed? B.H. Moss (ed.), *Monetary Union in Crisis: The European Union as a Neo-liberal Construction* içinde (ss. 173-195). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Haas, E. B. (2004). *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950-1957*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press (originally published in 1958).
- Kennedy, G. (2018). Austerity, Labour Market Reform and the Growth of Precarious Employment in Greece during the Eurozone Crisis. *Global Labour Journal*, 9(3), 281-302.
- Lapavistas, C., Kaltenbrunner, A., Labrinidis, G., Lindo, D., Meadway, J., Michell, J., Paineira, J.P., Pires, E., Powell, J., Stenfors, A., Teles, N. & Vatikiotis, L. (2012). *Crisis in the Eurozone*. London: Verso.
- Lucarelli, B. (2014). The Euro: A Currency in Search of a State. *The Economic and Labour Relations Review*, 25(3), 484-496.
- McKinnon, R. I. (1963). Optimum Currency Areas. *The American Economic Review*, 53(4), 717-725.
- Moravcsik, A. & Schimmelfennig, F. (2009). Liberal Intergovernmentalism. A. Wiener & T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde (ss. 67-87). Oxford: Oxford University Press.
- Moss, B.H. (2005). Raisons d'être: The Failure of Constructive Integration. B.H. Moss (ed.), *Monetary Union in Crisis: The European Union as a Neo-liberal Construction* içinde (ss. 51-73). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Moussis, N. (2004). *Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi* (çev. A. Fethi). İstanbul: Mega Press.
- Mundell, R. A. (1961). A Theory of Optimum Currency Areas. *The American Economic Review*, 51(4), 657-665.
- Münch, R. (1996). Between Nation-State, Regionalism and World Society: The European Integration Process. *Journal of Common Market Studies*, 34(3), 379-401.
- Niemann, A. (2006). *Explaining Decisions in the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niemann, A. & Schmitter, P. C. (2009). Neofunctionalism. A. Wiener & T. Diez (ed.), *European Integration Theory* içinde (ss. 45-66). Oxford: Oxford University Press.

- National Science Board (2008). *Science and Engineering Indicators 2008: Volume 2, Appendix Tables*. Arlington, VA: National Science Foundation.
- National Science Board (2014). *Science and Engineering Indicators 2014: Appendix Tables*. Arlington, VA: National Science Foundation.
- National Science Board (2018). *Science and Engineering Indicators 2018: Appendix Tables*. Arlington, VA: National Science Foundation.
- OECD. GDP, volume – annual growth rates in percentage. <https://stats.oecd.org/#> (03.08.2018).
- OECD. Productivity and ULC by main economic activity (ISIC Rev.4). https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PDBI_I4# (03.08.2018).
- Ohrgaard, J. C. (1997). 'Less than Supranational, More than Intergovernmental': European Political Cooperation and the Dynamics of Intergovernmental Integration. *Journal of International Studies*, 26(1), 1-29.
- Önaran, Ö. (2010). Fiscal Crisis in Europe or a Crisis of Distribution? Discussion Papers 18, *Research on Money and Finance*, <http://www.researchonmoneyandfinance.org/media/papers/RMF-18-Onaran.pdf> (17.10.2010)
- Pataki, Z. (2014). The Cost of Non-Europe in the Single Market, 'Cecchini Revisited': An Overview of the Potential Economic Gains from Further Completion of the European Single Market. *European Parliamentary Research Service European Added Value Unit*. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/510981/EPRS_STU%282014%29510981_REV1_EN.pdf (11.07.2018).
- Pinder, J. (1996). Economic and Monetary Union: Pillar of a Federal Polity. *Publius: The Journal of Federalism*, 26(4), 123-140.
- Pistor, M. (2005). Agency, Structure and European Integration: Critical political economy and the new regionalism in Europe. E. Jones and Amy Verdun (ed.), *The Political Economy of European Integration: Theory and analysis* içinde (ss. 108-127). London: Routledge.
- Sarimehmet Duman, Ö. (2018). The Political Economy of the Eurozone Crisis: Competitiveness and Financialization in PIIGS. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20(3), 211-229.
- Silva, E.G. (2017). EU Integration and the Centre Periphery Divide: Growth and Structural Change in Southern and Eastern European Countries. G. Pascariu & M. Duarte (ed.), *Core-Periphery Patterns Across the European Union* içinde (ss. 89-112). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-78714-495-820171003>
- UNCTAD Statistics. <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx> (27.08.2018).

World Bank. Global Competitiveness Index.

https://tcdata360.worldbank.org/indicators/gci?country=GRC&indicator=632&countries=IRL,PRT,ESP&viz=line_chart&years=2007,2017 (24.07.2018).

World Bank. High-Technology Exports (current US\$).

<https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD> (28.08.2018).

World Bank. World Development Indicators, High-Technology Exports (% of manufactured exports).

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=TX.VAL.TECH.MF.ZS&country=#> (27.08.2018).

World Bank. World Development Indicators, Gross Capital Formation.

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NE.GDI.TOTL.ZS&country=#> (28.08.2018).

World Bank. World Development Indicators, Portfolio Equity, Net Inflows.

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=BX.PEF.TOTL.CD.WD&country=#> (27.08.2018).

World Trade Organization. International Trade and Market Access Data.

https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm (28.08.2018).

Yılmaz, G. (2003). “Farklı” Bir Kapitalizm: AB! AB’nin Uluslararası Güç İlişkilerindeki Yeri. M. Türkay (ed.), *AB Türkiye Gerçekler Olasılıklar* içinde (ss. 101-140). İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi.

